

1807

1808

1809

1810

1811

on

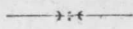
1948 M
FD 94

Kertomuksia
Suomen Historiasta.

Sirjoittanut

J. Krohn.

I.

Pakanuuden aikausi.

Toinen painos.

Hämeenlinnassa,
painanut G. E. Curén 1872. Uusi painos
Omalla kustannuksella.

Наводни Гродненск. Библ.
10. X. 47.
Подпись:
БИБЛИОТЕКА

W

178991
№
1973 г.

1992 г.

10-3-45

I. Suomalai^{sten} aikaisimmat olopaikat.

Bohjan perille, mihin suomalaiset heimot ovat asettaneet asuntonsa, luopi aurinko koko pitkän talven aikana waan harwat karfaat sätehet, ikään kuin suoden näille raukoille rajoille ainoasti sen, mikä liikenä onnellisemmilta etelä-mailta. Samaten on historiankin walo wasta myöhään koittanut näille heimoille; kanaan aikaa walaisiwat heitä ainoasti ne harwat, karfaat sätehet, jotka naapurein historiasta ulottuiwat tänne. Ei ole siis kumma jos Suomen kansan lapsuuden historia on himmeämpi, wähemmin tietty kuin useimpain muiden. Selwiä, aiwan warmaan eroitettawia kumia, jommoisia ainoasti historian tähyi walo tuottaa silmien eteen, ei woi tämäkään kertomus esiwanhempaimme wanhimmistä oloista luvata esittää lukijoillessa. Suomalaisen on jo siihen tyytyminen, siitä iloitseminen, jos aikojen hämärästä siellä täällä häämöttääpi joku haamu niin selwästi, että hän sen taitaa suwukseen tuntea.

Bohjois-Europa ja Asia on ollut ja on osaksi wieläkin suomalaisen kansain wanhana perintö-maana. Heidän rajansa ulottuiwat kuitenkin muinais-aikoina paljokin etelämmälle kuin tätä nykyä. Etelämpänä owat nähtävästi meidänkin esiwanhempamme asuneet. Mutta missä ja milloin he ensiksi erosiwat muista heimolaisistaan, se on ja pysynee iät päiwät salaisuutena. Wolgan rannoille wiittaawat wanhimmat meille tiedtyt jäljet. Siellä elää näet nytkin wielä Mordwan kansa, jonka kieli on niin liikeistä sukua meidän kielen kansa, että molempain on wälttämättömästi pitänyt joskus elää wierekkäin, lewätä metsästä hyfillä nuotiowalkeilla.

Liivan selwicki muuttuivat kuitenkin Suomalai-
sten jäljet was-
ta toisessa, wähä pohjoisemmassa pesäpaikassa, missä he monta
vuosifataa wiettiwät. Tämä heidän kotinsa oli Nänisjärwen sekä
Laatokan ympäristö hynä Nawa-joen warret ja sen suuta läheinen
Suomenlahden eteläinen rantamaa. Näillä feuduin owat paikkein
nimet (paitsi myöhemmin lisään tulleita wenäläisiä) kaikkityhni sel-
wästi suomalaisia, todistaen että Suomalaiset oliwat ensimmäiset,
jotka tämän maan omaukseen ottiwat. Samoilte feuduille, siitä jär-
jestyksestä päättäin, mihin ne owat naapurikansain suhteen asetetut,
näkyh myös historioitsija Jornandes wiittaawan, kuin muiden Go-
tilais-kuninkaalle Hermanarikille alamaisten kansain joukossa mai-
nitsee Thiudos. Wenäläiset näet owat kaikkina aikoina nimittä-
neet suomalaisia heimokuntia Tschudeiksi. Jornandesksen mainit-
semisen antaa meille myös ensimmäisen warmaan vuosiluwun kans-
samme historiassa. Gotein walta hajosi näet vuonna 375 Kris-
tuksen jälkeen. Luultawasti ei ollut Gotein walta meidän esiwan-
hempiemme yli mitään suurempaa, kuin että he ottiwat näiltä we-
roa. Kuitenkin on meidän kielemme vielä jäänyt muutamia Go-
tilaisia sanoja muistiaiksi siitä ajasta. Semmoisia näkywät esim.
olewan paita, koira, ainoa, airut (Kalewalassa sama kuin
lähettiläs) y. m.

Wiidettä vuosifataa kului sitten, ennen kun taas luotettawia
tietoja Suomalaisista tuli muille kansoille. Silloin, yhdeksännessä
vuosifadalla, he jo oliwat lewinneet useammalle haaralle pesäpai-
koiltansa. Liwinmaan Wäinäjoen suulle hynä Kuurin niemimaa-
lle, aina Preussin nykyiselle rajalle asti, oli heidän läntisin haaran-
sa, myöhemmin Liwin ja Kuurin kansain nimellä tuttu, siirtynyt,
kufistaen allensa maan alkuperäiset lättiläiset asukkaat. Luoteessa
jo taisteli itäisin haara, Karjalaiset, Pohjanlahden perukalla sil-
loin asuwaa, nyt kuulumattomiin häwinnyttä Rainun kansaa was-
taan. Sinne he oliwat tulleet Remin- ja Dulun-joen suusta. Siellä
oli heillä tähän aikaan jo suuri kukoistawa walta, niinkuin myös
warmoista sanomista tiedämme.

II. Karjalaiset Wienan wessillä.

1. Dtherin retki Wienan suulle.

Rahdeksannen vuosifadan loppupuolella oli Skandinavian s. o. Ruotsin, Norjan ja Tanskan kansoissa syntynyt merkittävä liike. Pienillä purjillansa olivat näiden maiden rohkeat urhot alkaneet käydä yhä kaukaisemmille uskaljaammille retkille meren selkien taakse. Saatiin himo ei ollut näihin retkiin ainoana yllyttimenä. Yhtä voimallisesti vaikutti myös toinen jalompi tunne, maineen ja kunnian halu. Mitä oudompi tie, mitä vaarallisempi matka, sitä halullisemmin sinne wikingit pyrkiivät.

Saluttipa kerran muutamaa mahtavaa Norjalaista, nimeltä Dther, lähtee tiedustamaan, kuinka pitkälle Pohjoseen päin maata ulottuiksi ja olisiko sillä maailman äärimmäisellä peruskalla ihmisiä asumassa. Pohjois-Norja, nykyiset Lappmarkit ja Finnmarkit, oli näet siihen aikaan vielä yhdistään Lappalaisten hallussa ja Etelä-Norjan miehille tuikei tuntematon.

„Kolme päivää,” näin kertoi myöhemmin Dther matkansa Englannin mainiolle kuninkaalle Alfredille, „kolme päivää purjehdin rantaa myöten Pohjoseen päin ja tulin silloin äärimmäiseen paikkaan, missä asti meidän walauskalan-pyhtäjät olivat käyneet. Vielä kolme päivää kuljin tuosta yhä edelleen samaa suuntaa; waan sitten näkyi ranta kääntyvän itään päin, koska meidän siinä täytyi odottaa länsituulta. Neljä päivää tätä suuntaa purjehdituamme, tuli rannassa taas uusi mutka; meidän täytyi nyt kääntyä etelään päin. Vielä viiden päivän perästä tulimme suuren wirran suuhun (nähtävästi Wienanjoki). Tähän asti olivat ranta-maat olleet aiwan wiljelemättömät, asumattomat, paitsi että joskus näkyi muutama harwa lappalainen kala- tai metsä mies. Mutta tuon joen warrella oli maa wahvasti asuttu, josta syystä emme uskaltaneetkaan kulkea edemmäksi ylös wirtaa, waan käännyimme jälleen kotimaalle.”

Ennen lähtöään oli Dther käynyt waan asukasten puheilla, joille panee nimen Beormat. He olivat hänelle antaneet kaikellaisia tietoja sekä omasta maastaan että myös sen takana olemista.

Bahaksi onneksi jätti kuitenkin Other ne jutut kertomatta, arweli ei tietävänsä olivatko totta wai waletta, kun ei hän omin silmin ollut woinut nähdä kaiffia. Tämän hänen liifanaisen arkatuntoisuutensa tähden olemme jääneet ilman monta, epäilemättä tärkeää tietoa esivanhempaimme olost. Sen waan Other vielä lisäsi Beormain kielen hänen mielestään olleen melkein yhden kuin Lapalaisien, joita hän kotiseuduillansa tunsi.

2. Thorer Hundin ja Karlen retki Wienan suulle.

Nyt kun tie oli tietty, wählä wiitattu, alkoi Norjalaisia ti-
hiästi lähdä „Bjarmein“ luona „Wienaan“ eli Winon suulle. Toisinaan mentiin sinne rauhalliselle kaupanteolle; sillä Bjarmeilla oli paljo haluttawia kauppatawaroita. Toisinaan käytiin sotimassa ja ryöstämässä, ja wälistöpa oliwat molemmat tarkoitukset yhdistettyinä: ensin waihdettiin kaluja, sen perästä miehen lyöntiä. Semmoisesta retkestä juuri on meille säilynyt huwittawainen kertomus.

Talwella w. 1026 käski Norjan kuningas Olawi Pyhä yhden miehistään, Karlen Galogalantilaisen, kaupparetkelle Bjarmein maalle. Tawarat ja laiwan antoi kuningas, josta hänen piti saada puolet voitosta; toinen puoli oli jääwä Karlelle ja muulle laiwawäelle osaksi. Aikaiseen kewäällä Karle jo purjehti kotiseuduillensa, Galogalantiin Pohjois-Norjassa. Siellä hän otti seuraansa welsensä Gunsteinin ynnä muita miehiä, niin että heitä tuli 25 urosta aluksessa; omiakin kauppatawaroitaan sälyttiwät he siihen vielä kuninkaan laittamien lisäksi. Vieläpä yhti samaan matkueeseen toinenkin laiwa; siinä purjehti kuninkaan läänitysmies Rujiasa Thorer Hund, 80n miehen kanssa. Kauppaansa, niin sowitziin, piti kunkin laiwawäen harjoittaa erikseen; mutta tappelun waarat piti olla yhteiset ja sotasaaalis jaettaman kahtia, osa kumpaisellekin laiwalle.

Wienanjoelle jouduttuaan Norjalaiset laskiwät aluksensa siihen rantaan, missä tawallinen kaupapaikka oli, ja tawarain waihtelemineen alkoi. Rahaa ei näet silloin vielä paljo yhtään käytetty kaupan wälittimenä. Thorer sai tawaroistaan runsaasti orawan, majawan sekä sopolin nahkoja; samaten Karlekin waihtoi itselleen suuret tukut turkiffia. Tällä tawoin kauppaansa tehthä, Norjalaiset

sanoivat jälleen irti rauhan, jonka tullessaan olivat solmineet, ja purjehtivat ulos joen suusta. Nyt kutsui Thorer molempain alusten miehet kokoon ja kysyi heiltä: „haluttaisko ketään mennä maalle saaliin saantiin?” — „Halua olis kyllä,” kuului siihen vastaus, „jos waan ei ole kowin waikoa siihen päästä käsiksi.” — „Saalista on runsaasti,” wakuutti taas Thorer, „jos hywin käy. Mutta woipi myös sen sijaan tulla surma osaksi.” — Yhtähywin lupasivat miehet kaikki tulla mihin hän tahtoi wiedä heidät, kun waan saaliista olisi warmaa tietoa. Ilmoittipa nyt Thorer tässä maassa olewan tapana että jonkun kuoltua perintö jaettiin hänen ja perillisten välille. Wainajan osa, wälistä puolet, wälistä kolmas osa tai vielä wähempi, kätettiin kalmistoon. Siellä oli siis paljo rikkautta saatavana.

Illan suussa läksivät Norjalaiset ryöstöretkelleen; ainoasti muutamat jätettiin laivoihin wartijoiksi. Ensin suljettiin lakeaa maata, waan sitten tultiin suureen metsään. Thorer astui siihen ensimmäiseksi sisään ja käski muiden ääneti seurata. Myöskin käski hän heidän mennessä kolota kuoret puista pitkin tietä, että sitten yön pimeällä kiireesti osattaisiin takaisin. Wiimein aukesi retkeläisten eteen taas aawa, puuttomaksi raiwattu paikka. Kesellä näkyi korkealla aituuksella ympäröity tarha, jonka portti oli lukittuna. Sen tarhan wartijoina oli kuusi Bjarmia, joista aina kaksi wuorostansa walwoi osansa yöttä. Tällä kertaa oli kuitenkin niin onnellisesti sattunut, että edelliset wartijat, mitään waaraa aawistamatta, jo olivat lewolle lähteneet ennen kuin toiset sijaan tuli. Bastustamatta saivat siis ryöstäjät käydä aiottuun työhönsä käsin.

Thorer hakas kirweensä aituuksen ylireunaan kiini ja kiipesi sen nojalla yli; samaten Karlekin. Yhdessä he sitten syksivät irti telkimet ja awasivat kumppaneilleen portin. Wirkkoi nyt Thorer: „tässä tarhassa on kumpu, missä on kultaa ja multa sekaissin; se pitää löytää. On tässä myös Bjarmein jumala, nimeltä Somale, waan siihen älköön lukaan koskeko.” Kummun löydettyänsä mättivät miehet siitä helmoihinsa minkä kerkesivät, saivat paljo kultaa, saivatpa multaakin sekaan. Sitten läksivät pois tarhasta. Jonkun matkan kuljettuansa huomasiwät kuitenkin Thorerin jääneen jäljelle. Karle kohta palasi katsomaan mikä kumppanille

oli tullut. Siinäpä hän sai kumman nähdä. Se sama mies, joka niin ankarasti oli kieltänyt jumalan kuvaan koskemasta, oli sen kansa par'aikaa itse tähdessä puuhassa. Hän oli ryöstänyt kuvan polvilla seisovan hopiamaljan täynnä hopiarahoja; niitä hän nyt kaateli nuttunsa helmaan ja ripusti maljankin käsiwarteensa hahloista. Tään nähden ei Karlekaan tahtonut osattomaksi jäädä. Jumalan kaulassa oli kalliit, pakjut kultawitjat. Niitä haluten Karle löi kirweellä poikki nuoran, jolla niiden päät oliwat niskassa kokoon sidottuna; mutta isku oli niin ankara, että jumalan koko pääkin samassa romahti maahan. Karle otti witjat ja kiireesti lähdettiin nyt pakoon.

Syhtä olikin todella kiirehtiä; sillä kova romahdus oli wimeinkin herättänyt kuvan uneliaat wartijat. He juoksiwat tarhaan katsomaan, ja nähtyänsä ryöstön torahuttiwat torwiaan. Siitä muutkin seudun asukkaat heräsivät; eikä aikaakaan, niin alkoi joka haaralta kuulua torwen toitottamista sekä huutoja. Metsän reunaan tultuansa Norjalaiset jo näkiwät suuret Bjarmi-joukot edessään lakealla. Surma olisi nyt ollut tarjona, jos ei Thorer olisi ollut yhtä taitawa loihdija kuin urhoollinen sotasankari. Hän piroitti näet jotakin tuhkan tapaista pussistaan tielle sekä wäkinsä päälle. Siten hän taifi laittaa kumppalinsa näkymättömiksi; sillä waikka Bjarmit suurella pauhinalla yhä juoksiwat heidän siwuitensa, eiwät ne saaneet kuitenkaan mitään wahinkoa tehdyksi. Niwan eheinä pääsivät ryöstäjät takaisin lainwoillensa.

Näin onnellisesti ei kuitenkaan aina käynyt tämmöisillä Bjarmaretkillä. Tämän maan asukkaat oliwat sängen urhoollista kansaa ja kehuttiin paitsi sitä ylen mahdolliseksi loitsijoiksi. Usein siis sai ryöstäjät surmat ainoaksi palkkseen. Mutta sitä suuremman kunniasa pidettiin niitä, jotka sieltä onnellisesti palasiwat. Bjarmankäwijiä tuli erittäin uskaliaan, pelottoman urhon nimitykseksi.

Wienalaisetkin puolestaan käwiwät joskus kostamassa näitä ryöstöretkiä, puolestansa häwitellen ja riistellen Norjan wallan alle nyt jo joutunutta Nuijaa. Täynnä owat Lappalaisten tarut muistoja tuimista tappeluista Karjalaisten kansa, ja aikakirjoissakin on tuon tuosta säilynyt tieto wuosiluwuista, joina tämmöisiä retkiä oli tapahtunut.

3. Bjarmein elatuskeinot ja tawat.

Nämät matkakertomukset ovat meille jo antaneet jonkunlaisen kuvauksen Bjarmein kansasta. Mutta me voimme saada sen vielä paljoo selwemmäksi kokoilemalla kaikki mitä muissa Skandinaviaisten tarinoissa on heistä mainittu. Voimmepa siihen vielä lisätä Wienan rannoilla nyt asuwien Wenäläisten jutut paikallisesta Tschud-kansasta, jolta heidän esi-isänsä ovat maan wassanneet. Kumpaisetkin sanovat näiden Wienalaisten ahkerasti wiljelleen maata. Myös pitivät suuret karjat. Skandinawit keuhuiwat Bjarmeja mainioiksi sepiksi; niin-ikään Wenäläisetkin muistelewat Tschudein olleen taitawia käsittäen mestareita.

Erittäin tärkeänä elatuskeinona, paitsi jo mainittuja, oli Wienan rantalaisilla kaupankäynti. Niinkuin edellisestä tarusta näimme, kaupittelivat Bjarmit paraastaan kaikellaisia turkiksia, jotka siihen aikaan olivat yleisesti pukimina ja pidettiin kalliissa arwossa. Niitä hakemassa käiwät Norjalaiset myöskennellen sitten muille läntisille kansoille. Toiselta puolen wiettiin Bjarmein tawaroita myös toista tietä kaukaisille itämaille. Wilkas kauppaliike kulki silloin Wienan itäistä lähdehaaraa ylös. Siitä wiettiin weneet tawaroinen kapean taipalen yli yhteen Kama-joen lähäaraan, ja meniwät sitten taas wesiwatkaa Kamaa sekä Wolgaa alas päin. Wiimeinmainitun wirran partaalla seisoi suuri ja rikas Wolgarin kaupunki, mihin Asian karawaneja (kauppias-matkueita) saapui Pohjan perän tuotteita vastaan ottamaan ja omia teoksiaan sijaan tuomaan. Kamankin haarajoella kukoisti silloin mahtawa kaupunki nimeltä Tscherdyn. Kumpaisestakin on vielä rauniot jäljellä, joista niiden muinaisen awaruuden woi arwata; myöskin on niiltä paikoilta löydetty paljo kulta- ja hopeakaluja. Itse Bjarmein maassa, Wienan warrella, ei näy olleen mitään warsinaista kaupunkia kaupan keskuksena. Ainakaan ei ole semmoisesta mitään jälkiä löydetty. Olipa kuitenkin wähä ylempänä joen suusta, kuin nykyinen Arkangeli, kauppapaikka, jota Wenäläiset nimittävät Kolmogory ja Skandinawit Holmgård s. o. Saarela.

Siinä samassa paikassa nähdään nytkin vielä synkkä kuusikko, missä kansa tarinoipi Tschudein tempelin muinoin seisoneen; sen jäänöksiäkin sanovat entisinä aikoina vielä olleen nähtävänä.

Tämä hynä ennen kerrottu taru kalliisti koristetusta Jumalan kuvasta on kaikki mitä tiedämme Wienalaisten uskonnosta. Saman verran on myös säilynyt tietoja heidän valtiolaitoksestaan. Skandinavian tarinat mainitsivat usein Bjarmein kuninkaita. Siitä kuitenkin ei sopine päättää että koko maa oli yhden hallitsijan valtakunnan alla; sillä kuninkaan nimi oli Skandinaweilla tapana antaa myös omille pienille nurkka-ruhtinaille. Luultavasti oli Bjarmeillakin sama patriarkallinen hallitusmuoto, jonka myöhemmin saamme nähdä suomalaisille heimoille omituisiksi, että nimittäin kunkin kyläkunta oli erikseen vanhimpansa hallittavana. Sen todistaakin kauppariija, jonka muutama Wenäläinen 14:n vuosijadan alussa teki Wienalaisten kanssa. Kaupan vahvistajina on siinä mainittuna neljä vanhinta, jotka heimonsa puolesta sorminon solmivat. Kolmella heistä on selvät suomalaiset nimet: Niska, Harakkinetz (-nen) ja Routa.

4. + Mitä suomalaisista kansaa olivat Bjarmit?

Mihin suomalaiseen heimokuntaan Bjarmit olisivat luetu-
vat, siitä on ollut erimielisiä. Bjarmen nimi, jolla Skandinavit Wienan rantamaata hynä sen asukkaita mainitsivat, on nähtävästi yksi kuin Perm ja Permalaiset, joita vieläkin meidän aikoinamme käytetään. Mutta Permiksi sanotaan nyt paljo eteläisempi kuvernementti pääkaupunkineen, ja Permalaisiksi (Wenäjäksi: Permjaki) nimitetään pientä heimokuntaa, joka on hyvin läheistä sukua Svrjänein kanssa, jopa myös toisinaan eteläisiin osa itse warjinaisista Svrjänin kanssa.

Toiselta puolen useimmat seikat puhuvat sen arvelun puoleen, että Wienan asukkaat olivat ei ainoasti meidän esi-vanhempiemme sukulaisia, vaan warjinaiseen Suomen kansaan kuuluvia. Sen todistaa nimi Tschud, jolla Wenäläiset aina vaan tarkoittavat warjinaisia Suomen heimokuntia; sen todistavat myös paikalliset nimet, jotka Wienan alajuoksussa enimmäkseen ovat suomalaiset. Nykyisten wenäläisten asukasten muodossa, sukunimisissä sekä murteessa on myös paljo jälkiä suuresta sekaannuksesta Suomalaisen kanssa. Eikä ole Kolmogoryssa olleen epäjumalan nimi Somale missään tavalla selitettävä Svrjänin kielestä, vaan sil-

minnähtävästi wäännös suomen sanasta Jumala. — Voimmepa vielä tarkemmin saada määrättyksi mikä suomalainen heimokunta se oikeastaan asui Wienan wesiällä. Se oli nimittäin esiwanhempimmeg itäinen eli Karjalais=haara. Rauwan aikaa nimittävät vielä wenäläiset walloittajat Wienan meren eteläisenkin samoin kuin läntisen rannikon Karjalais=rannaksi. Eusimmäisiä näille feuduin rakennettuja luostareita on Korelsko=Nikolski nimen. Sama nimi Korelskaja on myös sangen monella kylällä siellä. Nykyisten Wienalaisten sukunimisäkin on monta, jotka osoittawat niiden kantajain alkuperää; semmoisia owat esim. Korielin, Korelski, Korielkin y. m. Onpa paikkanimisä koko joukko, jotka eiwät woi tulla muusta kuin Karjalan murteesta. Olkoot esimerkkeinä Muttsch=ostrow (muttscho Wenäjän Karjalassa = nuorikko), Kond=ostrow (kondii Wenäjän Karjalassa = karhu) y. m. f. Ja viimeinkin on Wiena, jolla nimellä Bjarmein suuri joki oli tuttu Skandinaweilte, wieläkin Wenäjän Karjalalaisten puheessa ta-wallisena nimityksenä noille samoille feuduille.

Kuinkapa me tämän ristinriitaisuuden ratkaisemme? Kenties ulottuiwat Sjrjänein asunnot vielä Dtherin aikoina Wienan suulle asti, misä useammat paikkanimet todistawat heidän oleskelleen ennen Karjalalaisten tuloa. Huomattawa on että Dther ei vielä kerro Somalen kuvwasta ja että Sjrjäninkin kielen woi sanoa Lapin kielen heimolaiseksi. — Sittemmin, koska Karjalalaiset olivat walloittaneet tuon takamaan eli Perämaan Wienan suulla, taifi tämä Skandinaweilte jo tuttu nimi siirtyä heihin. Tähdellisistä selkoa ehkä saataneen joskus wasta tarkempain tutkintoin perästä.

5. Bjarmein häwiö.

Wenäläisten tarinain mukaan olivat Tschudit rauhallista kansaa, joka ei syyttä nousnut sotaan naapureitaan wastaan. Mutta jos wihollinen heidän päälleen ryhtäsi, niin he kuitenkin, sen skandinawilaiset ja wenäläiset tiedot yksimielisesti wakuuttawat, urhoollisesti pitivät puoltaan. Heidän kylänsä olivat helpomman suojeleksen tähden rakennetut korkeille waaroille. Paitfi sitä oli heillä muutamilla jyrkällä paikoilla erityiset linnat, joihin hädän tullessa pakeni wat kaluineen. Misä ei luonnon luomat esteet jo waitent-

taneet rynnäköä, siihen rakensivat korkeat multawallit ja kaiwoivat syvät haudat, niinkuin wieläkin on monin paikoin nähtävänä niillä seuduin. Näiltä walleiltaan Tschudit wierittiwät puita sekä suuria kiviä wihollisten päälle. Myös ampuiwat joutfillaan nuolia, ja sanotaan tässä taibossa olleen aika mestarit. Kun he joskus käwiwät wihollisen maalla kostamassa, kulki osa heitä wirtaa pitkin wenheillä, toinen osa ratfasteli rantoja myöten.

Kristin-uskoon eiwät he tahtoneet taipua hywällä, eikä wätkisenkään. Pietari nimisen papin, joka oli tullut heille saarnaamaan, he sitoiwat herosen häntään kiinni ja antoiwat hänen näin laahata perästä sikfikun loukkautui kuoliaaksi. Ja kun wenäläiset viimein alkoiwat voitolle päästä, enin osa Tschudeja ei kuitenkaan luopunut vanhasta uskostaan eikä wapaudestaan. Harwat waan taipuiwat woittajille kuuliaisiksi ja ottiwat kasteen. Useimmat muuttiwat pois maasta tai kaatuuiwat sitä puolustaisissa. Monasti, kun ei pelastuksesta enää ollut toivoa, nuot jäykät Suomalaiset wetäythywät maaluoliin, joita heillä niinkuin Wirolaisillakin näkyy olleen turwapaikkoina. Siellä ne mursiwat maahan laen tufina olemat pönlät ja hautasiwat itsensä sillä tawoin tawaroinensa wihollisen näkhwistä.

Näin tarinoipi Wenäjän kansa muinaisista Wienan asujista, ja wenäläisistä aikafirjoista saamme myös jonkunlaisen selwän siitä milloin walloitus tapahtui. Aikaisin, jo 12n vuosisadan alussa, oliwat Wienan Karjalaisen itäiset naapurit, Syrjänit sekä Zugrit (sen puoliset Ostjakit) joutuneet mainion wenäläisen wapaakaupungin, Nowgorodin alamaisiksi. Mutta Wienan wesille pääsiwät Wenäläiset wasta paljoa myöhemmin; wasta yllä mainitun vuosisadan lopulla tiedetään ensimmäisen luostarin perustetuksi siihen paikkaan, missä Wienan latwahaarat yhthiwät. Seuraawan vuosisadan alussa perustiwat Wenäläiset samaan kohtaan Ustjugin kaupungin. Näistä seikoista näemme että he silloin jo oliwat saaneet lujan jalaansijan Wienalaisten rajan weräjällä. Tällä tawoin oli myös Bjarmein wanha kauppatie katkaistu. Siitä syystä luultawasti tulikin w. 1219 Bolgarilainen sotajoukko Ustjugiin ja walloitti kaupungin; mutta wäähän ajan päästä joutui se jälleen Wenäläisten waltaan. Etuissa Itämaan kauppa nyt kääntyi toiseen

suuntaan ja alkoi käydä Nowgorodin kautta. Sen todistaa tämän kaupungin juuri samaan aikaan paistuva rikkaus. Bjarmein aarelähde sitä vastaan ehtyi kuuwaksi. Sentähden laffasivatkin juuri nyt Norjalaisten Bjarma-retket. Wiimeinen, josta on tietoa, tapahtui w. 1222.

Yhtähywin kesti vieläkin aikaa ennen kun Wienan rantamaat kokonaan joutuivat Wenäläisten alle. Näillä seuduin näkhy Suomalaisien itsenäisyyhdellä olleen wiimeinen turwapaikkansa. Wahwistuneena Wienan latwapuolelta pois tungetuilla heimolaisillaan hynnä myös Hämääläis-joukoilla, jotka Äänisen ja Laatokan väliseltä maalta pakeniivat Wenäläisten laajenewaa waltaa, he pitivät lujusti puoltaan siinä paikassa, missä Wytshегда-joki Wienaan laskee wetensä. Näillä tienoin erinomaisen tiheet Tschudi-linnat seisowat vieläkin todistajina Tschudein jäykästä wastarinnasta. Nowgorodilaiset silloin näkhyvät ryhtyneen toisiin keinoihin; he pitivät rauhaa Wienalaisien kanssa ja kokiwat walloittaa maata wähitellen rauhallisella ostamisella. Neljännentoista vuosijadan alussa oliwat sillä tawoin jo niin kauwas pääsneet, että yfsi heidän pajarinsa (hlimys) itse Kolmogorhysa istui. Mutta erään nuoren päällikön liika hätäisyys häwitti jälleen melkein kaikki nämät voitot. Posadnik (maaherra) Bartolomein poika Luka läksi muiden nuorten soturein kanssa Wienanjoelle, aikoen loputkin Karjalaisia kerrasjaan kufistaa. Mutta heidän julmat häwityksensä waiwuttiwat juuri päinwastoin tarkoitusta. Karjalaiset nousiwat miehissä aseisiin ei ainoasti vielä itsenäisellä meren rannikolla, waan niissäkin seuduin, jotka jo oliwat aikaa sitten walloitettut. W. 1364 läksi Nowgorodista kaksikin sotajoukkoa Wienalaisia vastaan, toinen merenrantalaisia, toinen ylempänä joen rannalla asuwia kufistamaan. Waan Mukurjan luona teloitettiin Wenäläiset peräti. Wasta alussa 15:ttä vuosijataa saiwat Nowgorodilaiset wiimein pyyhjän jalansijan Wienan mailla. Sen todistawat siihen aikaan Wienan suulle hynnä wäjä lännemmäksi meren rannalle rakennettut luostarit.

III. Suomalaiſten ſiirtyminen nykyiſille aſuiſijoiſleen.

Nykyinen Suomenniemi, niinkuin olemme nähneet, ei ollut eſiwanhempiemme alkufotina. Ennen heitä aſui ſellä jo Lappalaiſia. Näiden oloa maamme eteläiſimmälläkin rannalla todittawat ne monet paikat, joihin Lapin nimi on kiintynyt. Niinpä on eſim. Lapin pitäjä Rauman kaupungin ſeudulla ja Lappträskin pitäjä Uudenmaan Ruotſalaisten alueella. Lappiwedecki ſanotaan Saiman eteläiſin ſelkä. Tällä wiimekſimainitulla tienoolla arwewat muutamamat tutkijat vielä woiwanſa Ruokolahden pitäjäläiſten Iyhhtlänätäiſeſä wartaloſſa ſekä muuſſa muodooſſa eroittaa heidän lappalaiſen alkuperänſä. Onpa Lappalaiſten jälkiä vieläkin etelämpänä ſuomalaiſten heimoin aſumaſſa maaoſſa. Inkerinmaalla ſanottiin vielä 16n wuoſijadan aluoſſa, wenäläiſten maakiwain mukaan, Pähkinälinnan kaupungin oſa, joka Newajoen etelärannalle oli rakettu, olewan Lapin puolella (ua Lopskoi ſtoronä). Pohjoisranta ſitä waſtaan nimitettiin Karjalan puolecki. Samaten näkyy myöſ Watjan kieleoſſä, joka ennen muinoin oli yleiſempi Inkerinmaalla, ſelwiä jälkiä ſelaannuſteſta Lappalaiſten kanoſſa. Vielä ſuuremmaſſa määräoſſä, Tarton kielen omituiſuuſiſta päättäjin, ſe näkyy tapahtuneen muutamain ſeuduin Wironmaalla.

Lappalaiſetkaan ei tainneet olla Suomen aiwan enſimmäiſet aſukkaat. Suomalaiſten tulleſſa näkyy meidän maaoſſa Iöhthneen toinenkin kanoſakunta vielä. Wanhoiſſa tarinoiſſamme on paljo puhe Pätiläiſiſtä, Satulin eli Metelin kanoſta, joka muka oliſi ſynkeiſä korwiſſa ſekä wuorilla pitänyt aſuntoa. Tätä kanoſaa luultiin ennen paljaicki tarinan kuituſſiſcki. Mutta nykyiſet tutkimuſſet paikkanimiſtä Suomeſſa näkyywät tekewän tarinat toſimuiſtoicki. Näiſſä nimiſſä näet on hywin ſuuri joukko, joita ei luontewaſti, joſ ollenkaan, käy ſelittää meidän omaſta kieleoſtamme. Sitä waſtaan on uſeampi niistä ſaanut ſelwän ſelitykſen Oſtjakin kanoſan kieleoſtä, joka nyt ainoaſti tawataan kanoſana meiſtä Uraaliwuorten takana, Siperiaoſſa. Semmoijia nimiä on eſim. Lentierajärwellä Liekſan pitäjäoſſä; ſuomecki ſe on ſelitetty olewan ſama kuin hanſijärwi. Niin myöſ on mainion Imatran koſken laita,

jonka nimi, suomeksi Emäjärvi, alkunsa lienee kuulunut Saimaan selfään, mistä Imatran vedet vyöryvät. Nämät tutkinnot ovat kuitenkin vasta niin alullaan, ja oppineitten mielet niistä niin erilaiset, että asiasta ei voi päättää täydellä varmuudella.

Laatokan ja Äänisjärven välillä asuessaan, jos ei jo ennen, olivat Suomalaiset jakauneet kahteen suureen heimokuntaan, kuki eri murteellaan, hämäläiseen ja karjalaiseen. Edellisen asema oli lännessä ja etelässä; jälkimäinen oli pohjoisemmille ja itäisemmille seuduille asettunut. Tästä heidän keskinäisestä suhteestaan seurasi, että Hämäläiset ensiksi saapuivat nykyisille asuntomailleen. Tämä heimo oli jälleen hajonnut useammiksi pienemmiksi haaroiksi, jotka eri nimillään ovat tutut historiassa.

Kaikkein ensimmäisiksi liikkeelle taiksi lähteä se Hämäläis-haara, joka sai nimensensä Liivin ja Kuurin kansa. Näiden murteessa, eroitettuna kuin ne ovat eläneet muista heimolaisistaan, näkyy paljo vanhoja muualta pois kuluneita muotoja ja sanoja, osaksi samoja, jotka vielä tapaamme samaten erinäisyhdessä eläneellä Wepjän heimokunnalla Walgetjärven seuduilla Wenäjällä. Milloin Liiviläiset yhteisestä alkufodista läksivät, on mahdoton päättää. Niinkuin mainittu, tavattiin ne jo 9llä vuosisadalla nykyisillä paikoillaan.

Samaten kuin Liiviläisten ja Wepsäläisten välillä, jotka nyt elävät kaukana toisistaan, olemme havainneet yhtäläisyyttä murteessa, samaten muuttikin Hämäläis-heimon kaksi päähaaraa nähdään nyt hajallansa, kahteen eri paikkaan erinneenä. Ihmeellinen yhtäläisyys kielen muodoissa nähdään Rääwelin murteen välillä, jota pitkin Wironmaan pohjoista rannikkoa puhutaan, ja sen, joka Turun rantamaalla on tavallinen, varsinkin missä tämä murre on pysynyt sekoittamattomana, esim. Uudenkaupungin ja Rauman seuduilla. Näiden molempain murteitten yhteys on kohta silmiin astuva ja monin werroin suurempi kuin ennen mainittu, todistaen sillä selvästi että Turkulaiset ja Rääweliläiset ovat paljoa myöhemmin eronneet toisistaan. Niin-ikään huomataan taas monessa tärkeässä suhteessa yhteyttä Tarton murteen, Wiron sydänmaalaisten huna myös osaksi läntisen rannikon sekä saariston asukasten puheen välillä, ja sen mitä Wärsinais

Hämäläiset meidän Hämeessä sekä Satakunnassa puhelevat. Nähtävästi ovat nämät molemmat Hämäläis-heimokunnan haarat, painuessaan Suomenlahden pohjukasta länteen päin, siinä kumpainkin hajonneet kahdeksi parveksi. Toiset on jatkaneet tietään etelä-, toiset pohjois-puolitse tätä lahtea. Tämän asian voimme nykhyisillä tietowaroilla jo päättää varmaaksi. Warsin waikaa sitä vastaan on vielä sanoa, milloin tämä siirto tapahtui ja kumpainen näitä osakuntia ensiksi joutui perille. Wironpuoliset seikat antawat syhtä siihen luuloon, että Warjinais-Hämäläinen haara kulki ensin. Sillä Tarttolaiisten kieli on monin suhtein sekä sanoissa että muodoissa Liwin kielen kaltainen. Paitti sitä on siinä useimmat ainoasti Lapin waikutuksesta selitettävät omituisuudet. Ja wiuhdoinkin ovat Tarttolaiset Kääweliläisiä etelämpänä. Suomen puolella sitä wastoin ovat päinwastoin Warjinais-Hämäläisten asuin-sijat jäljempänä, idempänä, ja osoittaisivat myöhempää tuloa. Ehkä onnistunee wastaisille tutkijoille saada tämäkin sekawa nyhti selwille.

Muutamia seikkoja, jotka kumaties woisiwat wiitata milloin näiden Hämäläis-haarain muutto tapahtui, näemme kuitenkin mainittuna Wenäjän aikakirjoissa. Hämäläisiä parwikuntia ne mainitsawat vielä vuosien 1000 ja 1100n välillä Laatokan itäpuolella asuwina. Wasta 12n vuosijadan festipaikoilla näkywät Wenäläiset saaneen ne seudut kokonaan haltuunsa. Silloin kenties Warjinais-Hämäläiset ajettiin Suomeen. Sata vuotta ennen oliwat ehkä Turkulaiset ja Kääwelin Wirolaiset tulleet tungetuiksi asuinpaikoiltansa Nawa- ja Rymi-joen sekä Laatokan välillä ja siirtyneet nykhyiselle maalleen.

Tähän wiimeinmainittuun aikaan näet tiedetään Karjalaiisten saapuneen Laatokan läntisrannalle, jopa walloittaneen enimmäen osan Inkerin maatakin itselleen. Todennäköistä on että he silloin työnsiwät lännemmäksi näiden seutuain entiset asukkaat. Toinen osa jäi kuitenkin jäljelle ja sulii yhteen Karjalaiisten kanssa, niinkuin vieläkin Wiipurin rantalaisten sekakielestä on nähtävänä. Hämäläiset oliwat kullullaan tulleet Laatokan eteläpuolitse; Karjalaiset sitä vastaan kiersiwät sen pohjoispuolitse. Mutta mitä tietä he sinne oliwat saapuneet, siitä ei ole mitään tietoa. Oliwaffo ensin käyneet

Wienan wesiillä ja sitten wasta painuneet länteen? Wai oliwatko kofta alusta jakauneet, muutamat pohjoiseenpäin, toiset taas länttä kofti kulkien?

Koko maamme ei kuitenkaan kerrassaan saanut asukkaista. Sydänmaille ei vielä ajettunut wakinaisia asukkaista eikä myös Pohjan rannikollekaan. Turkulaiset waltasivat omaakseen Kolemäen joelle asti sen rantamaan, joka on eteläisen harjumme eteläpuolella; itäänpäin heidän murteensa ulottuu vielä nytkin, waikka suuresti sekautuneena, Helsingin seuduille asti. Warsinaiset Hämäläiset poikkejivat rantaharjanteen yli ja ottivat asunnoikseen Päijänteen eteläpuolen hynä Tampereen seudut. Karjalaiset, Laatokan läntisrannalle jouduttuansa, lewisivät lännessä hamaan Päijänteelle saakka, sekautuen siellä Hämäläisten kanssa. Etelämpänä tuli Kymijoki heidän rajakseen. Näkhy kuitenkin muutama karjalainen parwikunta joutuneen wieläkin länneemmäksi. Murteen omituisuufista on tahdottu päättä, että myös Voimaajoen notkelman hynä Kolemäen joen suupuolen asukkaat olisivat itäsuomalaista sukuperää. Karjalan kappeli ja Wynämäen pitäjä (ruotsiksi Wirmo, ehkä wäännetty muinaisesta Wiromaa) kumaties osoittawat nimillään näiden Karjalaisien ja rantamaan Wirolaisen kansan rajaa.

IV. Suomalaisien elanto ja tawat pakanuuden aikoina.

1. Miesten tytöt ja toimet.

Sywin wähiiset omat ne kirjalliset tiedot, jotka omat meille säilyneet esiwanhempiemme olostä ja elostä, semmoisina kuin oliswat pakanuuden aikoina. Heidän woittajansa ja käännhittäjänsä, Ruotsalaiset, oliswat itsekä silloin wielä liian siwisthymättömät, kirjallisiin toimiin taipumattomat, että oliswat muistoon panneet hawaintonsa näistä asioista. Mutta muutamat siellä täällä löytywät hajalliset tiedot lisäämällä siihen mitä Kalewala meille kertoelee hynä myös wertaamalla mitä saksalaiset aikakirjat sisältäwät Wirol-

laisten tavoista, voimme kuitenkin saada jonkunlaisen kuvan Mui-
nais-Suomalaisten elämästä.

Suomenlahden etelä-puolella asuvilla heimolaisillamme, Pii-
win ja Wiron kansoilla, oli maanviljelys pakanuuden viime ai-
koina sangen kukoistavana ja silminnähtävästi pää-elatuskeinona.
Ehkäpä soppinee siitä päättää, että se myös lounais-rannikkomme
asukkailla oli yhtä edistynyt. Piiviläisten tiedetään myös pitäneen
mehiläis-puita. Suomesa niitä myös tavataan Turun puolella
ynnä vähäisen Satakunnassa. Kukaties oli se taito jo tuotu muas-
sa, koska ainakin edellisen seudun asukkaat muuttivat Suomeen.

Klimakkaan oli kuitenkin silloin maanviljelys useimmille
Suomen maan asujamille waan syrjätoimena. Vakinaista peltoa
ei tainnut olla paljo yhtään. Enimmiten harjoitettiin kaskenvil-
jelystä, johon suurissa harvalta asutuisissa saloissa olikin hyvä
tilaisuus. Myös oli siitä se etu, ettei se estännyt, jos muiden sil-
loin tärkeämpäin elatuskeinoin tähden tahdottiin muuttaa toiseen
niille sopivampaan paikkaan. Ohra on ollut Suomalaisten ai-
kaihin wiljalaji, niinkuin sen omaleksimä nimi todistaa. Hämä-
läis-haaralle oli samaten nisukin vanhastaan tuttu. Rukiit sitä
wastaan Suomalaiset oppivat wasta naapureiltansa tuntemaan.
Kuitenkin tiedetään niitäkin edes etelä-puolella Suomen lahtea jo
silloin wiljellyksi.

Karjanhoito taifi olla paljo edistyneempi kuin maanviljelys.
Nimestä päättäin olisivat Karjalaiset erittäin olleet ahkerat tähän
toimeen. Mutta aiwan suuret karjat ei kuitenkaan Suomen asuk-
kailta liene ollut. Sen näyttää tapa, millä Ruotsin wallan ensi-
aikoina werot maksettiin. Uudenmaan ruotsalaiset asukkaat antoi-
wat enimmiten karjan antimia. Muiden maakuntain suomalainen
kansu puolestaan useimmin paikoin maksoi weronsa metsän nah-
kasilla.

Kalastus ja metsäntähynti ne olivat pakanuuden aikana esi-
wanhempiemme paraina elatuskeinoina. Edellinen antoi ruokaa;
toinen paitfi sitä myös kauppatawaraa, jota woiitiin waihtaa ulko-
maalaisille suolaan sekä heidän teoskaluihinsa. Näytettiinpä muu-
tamia tavallisempia nahkasia myös tawarain arwon määränä, ra-
hana. Suomen asukkailla olivat warsinkin orawat semmoisina

kaupan välittäjinä. Siitä syystä saikin sana raha, alkunsa oravannahkan nimi, vähitellen nykyisen merkityksensä. Kalevalasta, jossa on kerrottu että Lemminkäisen hiihtosauvan varsi maksoi sauron, sompa ruskean reposen, näemme kuitenkin että myös muita nahkoja maksuna käytettiin. Eteläpuolella Suomen lahtea olivat näädän nahkaset tavallisimpina rahoina. Rogatiksi (liivin sanasta noog=nahka) sanottiin vielä kaanan valloituksen perästäkin muutamaa hopearahan lajia. Siitä on tainnut sitten tulla näädän nimi: wiroksi nugis, suomeksi muinoin nägätši s. o. nahka-elävä. Rogatista tuli myös lättiläinen sana naud=raha, joka wiron kielessä merkitsee aarretta.

Kaikesta metsästämisestä vaarallisim ja siis myös kunniallisin oli karhun pyynti. Tätä eläintä ovat kaikki suomensukuiset kansat pitäneet erinomaisessa arvossa. Ei häntä koskaan mainittu oikealla nimellä, aina vaan kaikellailla lempijanoilla. Mesikämmen, Otsjo (leveä-otsainen), Metsänomena, Metsän kuningas, tällä lailla häntä puhuteltiin. Kun karja laskettiin metsään, piti hartaasti ja imartelemalla pyytää että karhu menisi omia korpokkujansa, kauemaksi karjamailta. Jospa kuitenkin sattui karjan sikelle, piti pyytää häntä painamaan päänsä mättääsen ja nurmelle nukahtamaan, ettei kellojen tärinä nostaisi pahoja haluja. Jospa himo tuli kowin voimalliseksi, olihan puun pöffelöt ja muurahaiskeot, joita hajoittamalla saisi wihaa tyydyttää. Ja nälän tuntuessa olihan sienet metsänsä, oli marjoja sekä myös simaa mättäitten alla.

Talwella kun tultiin häiritsemään kottion lepoa, piti metsästäjän kanniisti pyytää auteeksi siitä. „Älä suutu,“ näin lauloi hän, „en minä sinua kaatanut. Itse wierit hamusta; syksyiset säät on liukkaat, pilwiset päivät pimeät. Kisut ne rikkoivat rintasi, warwut watsas hajoittivat!“ Sanoman tultua taloon, että suuri urhothö oli hywin menestynyt, lakaistiin kohta lattiat, siivottiin seinät, pestiin pöhdät. Myös warusteltiin kaikenlaisia ruokaa hynnä oluttakin pitoja warten. Koko kylän kansa keräytyi pitotaloon pyhäwaatteissa, paraat korut päällään. Jopa joutuivat viimein metsämiehetkin kotia saaliinsa kanssa, kaikutellen saloa lauluillaan, soitannoillansa. Ovet paiskattiin selälleen, kaikki naiswäki työnnet-

tiin syrjälle ja korkia wieras kuljetettiin juhlallisesti tupaan, peräpenkille. Siellä ratkaistiin hänen päältään rahainen turkki, jota tehdesjää taas piti pyytää anteeksi ja lohduttaa sillä, ettei hänen taljansa joutuisikaan herjain hetaleiksi, waiwasten waatteiksi, waan ainoasti kelpo urhoin tarpeiksi käytettäisiin. Nyt lihat paistettiin ja syötiin, karhun synth-runoa laulettaisja. Wiimein wiettiin päkallo mäelle, jossa se ripustettiin pyhän puun oksalle, honkahan sataharwukun. Mutta kansa wietti wielä myöhäiseen yöhön Karhun peijaisia eli Rouwon päällisiä *) oluen juomisella sekä runoin laulamisella.

Niin tähdellisenä pidettiin metsänkäynti siihen aikaan, että se mies.wasta oli täysi mies, ken siihen tarpeelliset temput tieji. Erittäinkin oli tarffuus ampumisessa suuresja armossa. Wastakun poika sen taidon oli oppinut, oli „tullut joutselle”, tuli hän oikein mies-lukuun otetuksi.

Käsitöistä näkyy sepän taito olleen wanhin ja suurimman arwoinen esiwanhemmillamme. Siitä tulikin, että sanaa seppä myöhemmin ruwettiin käyttämään kaikista käsitöitten mestareista; saatiin puuseppiä, rättiseppiä (molemmat Wirossa wielä nytkin merkityksesjä nickari ja kraatari), jopa myöös runoseppiä. Vienevätkö Suomalaiset alkuaansa itse keksineet sepän taidon wai naapureiltaan oppineet, siitä owat tutkijat wielä erimielin. Mutta warmaa on, että he jo iwiwanhoina aikoina osasivat saada rautaa heidän järwisjään ja soisjaan makaawasta rautahölmästä, ja että naapureinsa tarinoisja aina owat mainitut sangen taitawiksi takojiksi. Erittäinkin halulliset oliwat Suomesja saadut sota-aseet. Suomen sepän takoma miekka tai nuoli, jota tehtäesjä muka oli monta woihallista loihtua luettu, pystyi waiikka mihin. — Paitti metallikaluja osattiin tietysti Suomesja jo silloin puu-astioitakin tehdä ja huoneita salwota.

2. Sota.

Wielä on yksi miesten toimi mainittawa, mihin Suomalaiset warsinkin pakanuuden wiimeisjinä aikoina nähwät antauneen suurella ahkeruudella, niin että se ikään kuin elinkeinoksi muuttui.

*) Yksi karhun nimi oli myöös Rouko, s. o. wanha äijä.

Tämä toimi oli jodankäynti. Samalla aikaa kun Skandinavit, kristin-uskoon kääntyen, lakkasivat hävitysretkistänsä Etelä-Eurooppaan, alkoivat heidän slawinjulkiset naapuri-pakanansa Itämeren etelärannikolla ynnä suomalaiset heimot kummin puolin Suomenlahtea vuorostaan käydä heillä vieraina. Pienillä kannettomilla aluksillaan he purjehtivat rohkeasti Itämeren selkien yli ja ryöstelivät sekä Ruotsin itäistä rantamaata että myös Skoonia, joka silloin vielä kuului Tanskan vallan alle. Jos runoja on uskominen, käytiin kaksi kolme kertaa kesästä tämmöisillä retkillä. Erittäinkin ahkeroita merirosvoja näkyvät Wirolaiset olleen. Mannermaalla oli sotaretkien tavallinen aika Wiron puolella ja epäilemättä myös Suomesa joulujuhlien perästä, jolloin pakkaneen oli tehnyt sillat soitten ja wesiin yli ja lumella oli hyvä kulkea. Silloin kävivät soturit ratsunsa selkään istumaan tai myös rekeensä ja läksivät riemulauluilla werityöhönsä. Neet piti aina olla muassa saaliin kuljetusta warten. Wihoillisen maahan tultua talot poltettiin, pellot häwitettiin, täys-ikäiset miehet tavallisesti tapettiin kaikki tyhni. Waimojen ja lasten tappamista sitä vastaan katsottiin luwattomaksi, häpeälliseksi. „Ei liene minua luotu naisia menettämähän“, arweli Smarisenkin miekka, kun hän sillä aikoi watahakoista morsianta hukata. Waimot ja lapset wiettiin saaliiksi kotiin, joista edellisistä muutamat joskus naittiin, muut ynnä lapset käytettiin orjina. Saaliiksi kelpasi muutenkin kaikki mitä waan irtonaista taloista oli: waatteet, työkalut, ruoakset ja karjat.

Tämmöisestä perin-juurifestä hävityksestä säilyhkyseen, paettiin, jos waan ajallansa vielä saatiin sanoma wihoillisen tulosta, kaikellaisiin turwapaikkoihin. Wirolaisilla oli paikottain maan-ala-aset luolat, mihin perheineen, tawaroineen kätkeytyivät. Missä ei semmoisia ollut, paettiin sekä Wirossa että myös Suomesa jylhimpään korpeen. Siellä oli sitä warten rakennetut piilo-pirtit. Näiden piilopaikkojen ympäri hakattiin metsä murroksiksi, joiden takaa oli helpompi torjua pois wihoillista, jos hän kuitenkin sinne osasi. Eujempina turwana oliwat kuitenkin linnat, joita Wirossa oli joksensa tiheässä ynnä Suomesakin useammin paikoin. Semmoinen on esim. se, jonka jälkeä näkyy liellä Porwoota. Meidän mäksessä maassamme owat linnat wuorilla raketut; Wi-

rossa sitä vastaan lakealla kankaalla. Siellä täytyi sentähden mättää kokoon erinomaisen korkeat multavallit suojaksi. Wallin ylireunalle tiedetään Wirolaisten, samoin kuin Bjarmalaisyistäkin olemme nähneet, vielä panneen lujan ja korkean sorto-aidan suurista puista. Wirolaisten linnain keskellä on aina kaiwo. Piirittäjät puolestaan kaasivat myös murreksia ylt'ympäri linnan, ampuen niiden takaa jokaista, kun linnan wallille tuli näkyviin. Sitten mättivät kokoon korkeat risuläjät, joiden polttamalla yrittivät sytyttää wallin päällistä sorto-aitaa. Wäkiryssä viimein lopetti piirityksen; vihollinen pääsi sillä sijään taikka sai selkäänsä ja läksi pois.

Kalevalasta näemme Suomalaisilla olleen tapana että päälliköt kaksimiekkajilla joskus koettivat voimiansa ennen yleistä tappelua. Molemmat taistelijat silloin kävivät yhden härän vuodon päälle seisomaan. Ensiksi mitattiin miekat; kenen oli miekka pitempi, se sai ensimmäiseksi siwaltaa. Toisen päällikön kaaduttua riensi hänen wimmastunut wäkensä kostamaan, ja niin alkoi yleinen kahakka. Wirolaisista ja Piiviläisistä on kerrottu, että he taisteluun kävivät huifealla huudolla ja kilpien kaljuttamisella. Kurjensaa-ren sotaisat asukkaat aina huusivat „Taar' abita!" näin kutsuen sotajumalaansa auttajaksi. — Wälirauha sowitziin Wirossa sillä tavoin, että viholliset toisilleen lähettivät kumpikin yhden keihään; kun wälirauha oli lakkautettava, laitettiin keihäs jälleen taikaisin. Wakinaista rauhaa sowitzissa piti sowitzo wahvistettaman juhlassijilla uhreilla.

Suomenlahden eteläpuolisista heimolaisista on se warmaa tietoa, etteivät käyttäneet rautapaitoja. Tuskin niitä siis lienee ollut meidänkään esiwanhemmilla. Mitä Kalevalassa on rautapaidoista sekä „luustoista" mainittu, lienee myöhempää lisäystä. Ainoana suojana oli kilpi, joka ainakin Kuurilaisilla oli tehty kahdesta laudasta ja wiskattiin pois lihalle tultua. Päässä ehkä jo kannettiin silloin wahwempaa turwana jonkunlaisia kypäviä. Aseina olivat miekka, kalpa eli säilä; tappara eli sotakirwes; tuura eli rautakanki; keihäs; joutsi nuolineen, jonka käyttämisessä Suomalaiset kehuttiin ylen tarkoiksi; nuuja; linko kiwineen; mainitaampa Wirolaisilla myös ahraimet sekä wiifatteet sota-aseina. Kalewipoika-runossa on järjestetty wirolainen sotarinta meille kuwattu.

Reihäs-miesten piti olla keskellä eturivissä; niiden takana seisoiwat tapparan kantajat. Nuijalla ja ahraimilla varustetut asetettiin niiden ääriin, ja linkojat kummallekin puolelle aiwan äärimmäisiksi. Joutumiesten piti sotarinnan takaa mäen wietteeltä lennättää nuoliansa. Ratsumiesten, joiden sijasta ei kuitenkaan ole puhetta, piti rac-sateen tawalla tuisahtaa päälle. Samain runoin mukaan oli Wirolaisilla myös liput kunkin joukon merkinä. Kukaties on kuitenkin tämä kuwaus syntynyt myöhemmin, kun Wirolaiset oliwat tottuneet edistyneempien kansain sota-temppuja näkemään. Lippu on sentään suomenkin kielessä alkuperäinen sana.

3. Waimoin elämä ja toimet.

Mitä siwistymättömämpi joku kansa on, sitä halwempaa se pitää waimojansa, sitä raskaammat työt se sähyttää heidän niskoilleen. Paras siwistytksen mitta on aina se, missä arwossa missäkin kansassa waimot owat. Meidän esivanhemmillakin oliwat waimot alku-aikoina epäilemättä paljaina työ-orjina. Kuitenkin nähy heidän tilansa pakanuuden viime aikoina jo suuresti parantuneen. Näin ainakin woinme jollakin warmuudella päättää Kalevalan runoista, warsinkin koska myös Wiron wanhat runot useammin suhtein todistawat samaa.

Naimiskauppa, sen tämä wanha nimi jo selwästi osoittaa, oli alkunsa esivanhemmillamme työ-orjan myömistä, samaten kuin nytkin vielä on Siperiassa asuwilla suomensukuisilla kansoilla. Isä on shöttännyt tytön wahwaksi työntekiäksi; siitä waiwastaan hän tahtoo maksun; muulla keinoin ei anna häntä. Monastipa, kun kofijalla ei ole oston tarpeellisia waroja, hän tulee salaa ja ryöstää tytön wätisen. Nämät ryöstöt owat sitä tawallisemmat, koska wanha laki käskee ottaa nainen wieraasta, usein wihollisesta suwusta.

Tämä raaka tapa, sen näemme sekä Suomen että Wiron runoista, oli meidän esivanhemmillamme jo suuresti siwistynyt, wailta kyllä muutamia jälkiä muinaisista pitämyksistä vielä oli tallessa. Pakanuuden viimeisinä aikoina suomalaisella ja wirolaisella työllä jo oli walta walita, kenelle tahtoi mennä. Usein tahtoi suku häntä toiselle, itsepä hän otti toisen. Taikka jos pelkäsi pa-

loitusta jukulaistensa puolesta, niin hukutti itsensä pikemmin kuin että olisi myöntynyt. Kosiomaksu oli kyllä vielä jäljillä, waan useammin muuttunut urhotöiksi, joilla morsian oli ansaittava. Kuitenkin olivat tyttöin ryöstöt vielä aiwan tavalliset; sen näemme runoistamme, sen myös todistawat Saksalaisten aikakirjat Wirolaisista. Wanha vielä woimassa olewa tapa, joka kielsi oman heimon eli kylän tyttöjä naimasta, nähtävästi ylltytti tämmöiseen wäkiwaltaan. Mutta runot näyttävät myös, kuinka wäkinäinen teko jo oli naisten kohonneelle mielelle wastahakoinen. Näin ryöstetyt morsiamet usein hukuttiwat itsensä tai olivat uskottomat miehillensä. He olivat jo liian jalot paljaaksi sotasaalikiksi.

Sääät wietettiin suurilla juhlaillunneilla, runsaalla syömisellä sekä oluen juomisella ja runoin laulamisella, joissa kumpaisellekin puolisolle esitettiin mitkä welvollisuudet heille oli uudessa säädysssä, ja annettiin heille hywiä neuvoja. Menot monellaiset olivat myös noudatettawat, joista muutamat owat niin wanhaa alkuperää, että niitä nytkin vielä tapaamme Wirolaisilla samallaisina, kuin meillä, jopa myös kauas ja ikiwanhoina aikoina meistä eronneilla Madjarilaisilla. Wirolaisilla tiedetään olleen tavallista pitää useampia waimoja. Ettei moniwaimoisuus Suomesfakaan ollut aiwan näkymätöntä, näyttää runo Lemminkäisestä, joka käkee mennä Pohjoisan neitoa kosimaan, waikka hänellä jo on kyllikki puolisona. Hänen äitinsä epäys tässä tilaisuudessa: „kamala on naista kaksi yhdellä miehellä!” todistaa kuitenkin, jos ei se ehkä myöhempi lisäys liene, että jo semmoista tekoa luvattomana pidettiin.

Useammin paikoin Kalewalassa näemme, että mies kosiessaan etupäässä piti filmällä mesileiwän leipojan, kenstin kehreäjän ja kutojan, sanalla sanoen oiwan työntekijän saamista taloonsa; tähynnä owat runot myös kuwauksia siitä kuinka naisen säät, tyttö-oloon werraten, oli työläs ja huolettawa. „Kuni huiskit hunnutoinna, sinä huiskit huoletoinna; huntu wasta huolta tuopi, palttina pahaa mieltä!” näin laulettiin nuorikolle häissä. Naisilla olikin todella paljo ja raskasta työtä toimitettawana. Heitä kyllä ei, niinkuin esim. Pohjois-Amerikan indianilaisilla mesjästäjä-heimoilla, käsketty kauwas korpiin ammuttua saalista noutamaan, kun puoliso illalla wäsyneenä palasi eräretkeltään. Ei myös ollut maanwiljelyksen

rasikas waiwa hksistään hänen olkapäillensä sälytetty. Siksi olivat Suomalaiset jo liian siivistyneet. Mutta sittekin tuli waimoilte usein kowin rasittawa työ osaksi. Heidän toimitettawat olivat ne työt, joita naiset wieläkin yhä toimittawat suomalaisessa talossa. He auttoivat miehiä heidän lyömisessä, kasken poltossa sekä riihen puimisessa. Yksinänsä sen lisäksi hoitowat karjaa, kutoiwat waatteet, laittoiwat ruwat, pitiwät tuwat sekä waatteet puhtaana ja warustiwat saunat. Mutta näiden töiden lisäksi, jotka enimmäksi osaksi kuuluwatkin naisille, tuli wielä erinomaisen waiwaloinen ja rasittawa työ, josta nykhyiset waimot onnekseen jo owat pääsneet. Tämä työ oli wiljan jauhaminen. Silloin ei wielä ollut Suomessa myllyjä minikäänlaisia, ei tuulen eikä weden käyttämiä. Kaikki wilja oli jauhattawa tuwasja seisowan kahden kiven välillä, joita piti käsilä wierittää. Monesti olivat raukat uupua ennen kun saiwat talolle tarpeellisen jauhon jauhattuksi.

Rakkaus yksin waan woi huojentaa näin waiwaloista elämää. Runoissamme onkin monta esimerkkiä että esiwanhempamme, waikka kyllä kofiesjaan työntekijää hakiwat, samassa myös hakiwat itselleen sydämen kumppalia morsiamesta. Ilmarisen sywä suru, kuin hänen waimonsa on kuollut, todistaa sen selwästi, ettei tämä ollut hänellä ainoasti työ-ortjana. Olipa toinenkin rakkaus, joka epäilemättä suuresti sulostutti Suomen naisen päiwiä; se oli rakkaus hänen ja lastensa välillä. Joka kerta kun siihen tilaisuutta on, kuwaawat runot tätä rakkautta niin hellästi, liikuttawaisesti, että ne paikat owat kaikkein ihanimpia koko wanhasja runoudessamme. Baha rangaistus, sanowat runot, on sille tarjona, ken oman äitinsä, kantajansa mieltä pahoittaa. Emäntänäkin oli Suomen naisella suuri arwonsa ja jokseenkin vapaa wasta kotitöitten piirissä. Leskenä oli hän koko talon hallitsijana. Alempaa arwoa miesten suhteen osoittawaa oli sitä wasten taas, että naisille ei annettu osaa isän perinnöstä ja että he eiwät saaneet istua pöydässä miesten kanssa, waan piti näitä palweltuuaan syöä owempana lieben ääressä, niinkuin nytkin wielä on paikoin tapana. Samoin myös näkyy silloin olleen aiwan tawallista että mies waimoansa kuritti lyömisellä.

Wimeksi sananen wielä Suomen naisten puwusta siihen

aikaan. Se taisi pää-asiallisesti olla semmoinen kuin nytkin vielä nähdään Väskeläisillä Wiipurin seuduilla. Sen todistawat Kalevalan ja Wironkin runoin yhtä pitävät kuvaukset. Tytöt käviwät peittämättömillä hiuksilla, jotka muutamien seuduin oliwat palnikoitut, toisin taas tasaisiksi leikatut. Kulumilla oli heillä punainen tai sininen lanka, Wirossa tämmöisillä nauhoilla kääritty sepel. Naidessaan saivat sitten hunnun päähän, erimuotoisen eri seuduissa. Waatteitten liepeet oliwat monivärisillä nauhoilla päärnähtyt tai langoilla kirjatut. Monastikin kudottiin myös hopea- ja kulta-lankaa itse kankaisin, niinkuin Eiwinnmaalla haudoista löydetty waatteet todistawat. Paitsi näitä koristuksia panivat suomalaiset immet vielä mielellään päälleen kaikellaisia helineita, kalkkareita. Kaulassa piti olla helmet, lasista, merikullasta tai hopeasta; niiden sijasta käytettiin myös läwistettyjä rahoja sekä muita metalliwiplasia. Wyölläkin oliwat tämmöisistä helisewistä koruista tehdyt witjat. Käsiwarjissa oli käsikääreet, formissa formukset. Kaikkein kalleimpana kaunisteena oli ympyriäinen hopeasolki, joka rinnassa kiinnitti waatteet; mitä suurempi se oli, sitä suurempi sen kantajan rikkaus. Näin koristettuna näyttiwät naiset itseänsä pyhinä kisoissa (leikeissä) ja karkeloissa (tansseissa).

Miestenkin puku näkyy olleen semmoinen kuin nykyaajan Väskeläisillä. Se waan eroitusta, että silloin pidettiin hawenta (partaa) miehelle wälttämättämänä koristuksena. Wyöskin taisi pata-lakki olla hatun sijassa.

4. Hallitus ja lait.

Dikein wakinaista waltakuntaa ei Suomalaiset saaneetkaan rakennetuksi ennen kuin joutuivat wieraan wallan alle. Ei ole ollut koskaan yhteistä kuningasta, joka olis yhdistännyt heidät kaikki mahtawalla waltikallansa. Siksi he asuivat liian hajallaan, liian awaralla alueella. Mahdollisempi ja luonnollisempi olisi ollut kuitenkin kunkin suuren heimokunnan yhdistyminen eri hallitsijansa alla. Mutta sitäkään eiwät Suomalaiset tehneet. Ei ole milloinkaan ollut Karjalaisten, tai Wirolaisten, tai Warjinais-Hämäläisten kuningasta. Suomalaiset eiwät rakastaneet yksinwaltaa. Heidän hallitustapansa oli aiwan toisellainen.

Katjokaamme kuinka laita oli Wirossa, jonka hallitus-oloista meillä on jofseenkin laueat tiedot. Useimmat (on 14:kin mainittu paikoittain) naapurikylät aina olivat yhdistetyt yhdeksi kihlakunnaksi. Sokaisella tämmöisellä kihlakunnalla oli ylinnä päällikkönä sen wanhin. Mitä toimituksia ja kuinka awara waltta wanhimalla oli, siitä owat tiedot walitettawasti waillinaiset. Luultawasti olivat he tuomareina; ainakin on yksi tilaisuus mainittu, jolloin Saksalaiset, yhden maakunnan kristin-uskoon käännettyään, asettiwat juuri nämät wanhimmat tuomareiksi, aruattawasti totuttua tointa jatkamaan. Sodassa olivat wanhimmat päällikköinä. — Useimmat liinäiset kihlakunnat taas olivat yhtenä maakuntana. Mita ajoin pidettiin näissä aina keräjäät, joihin maakunnan miehet tuliwat kokoon yhteisiä, tärkeitä asioita keskustelemaan ja päättämään. Tässä päätettiin yhteiset sotaretket, otettiin vastaan muiden maakuntain tai muukalais-kansain lähettiläät, ja sowitztiin niiden kanssa liitoista tai rauhasta. Ei näy mitään merkkiä siitä, että wanhimilla olisi ollut suurempi sananwalta keräjisissä kuin muillakaan. Mutta arwata sopia, että mainion arwoisan päällikön sana pidettiin painawampana. Keräjisissä aina juotiin wahvasti mettä, joka sitä warten oli tehty. — Olipa Raigalan kylässä Harjun maakuntaa, noin keskipaikoilla Wirolaisten aluetta, yhteisenkin keräjäpaikka, mihin kaikkein ympäri asuwain kansain, se on nähtäwästi kaikkein Wiron maakuntain lähettiläisten sanotaan tulleen kokoon kerta wuoteensa. Wäli-ajoiillakin lähetti toisinaan joku maakunta sanansaattajia muille, heitä yhteisiin tuumiin ylyttämään. Mutta sangen heikko tämä erimaakuntien keskinäinen sibe oli. Tärkeimmistäkin asioista kukiin maakunta tavallisesti päätti itseksien. Toinen saattoi wihollisen kanssa sowingon solmia, toinen aiwan liikkäin olewa jatkoi sotaa, tästä huolimatta. Uuden uskon nostaman eripuraisuuden syhyki pitänee kuitenkin arwata se seikka, että walloitus-sotien aikana kufistetut maakunnat auttoiwat Saksalaisia wialä pakanoina olewia weljiänsä vastaan.

Suomen puolisista waltiollisista oloista ei meillä ole paljo mitään tietoja. Se waan on mainittu, että Karjalaisillakin Suomenweden pohjan ja Saatokan wälillä oli maakunta- ja kihlakuntajako. Wienan Karjalaisien olemme nähneet olleen wanhimpiensa

hallituksen alla. Tästä voimme siis päättää hallitusyhteitten tällä itäisellä Suomen kansan haavalla olleen yhdeksänsä kuin Wirolaisilla. Sitä suurempi syy on vielä arwella samaa Länsi-Suomen asukkaista, jotka olivat vielä paljo likempää sukua Wirolaisten kansa. Kenties oli kuitenkin Suomen puolella, missä asukkaita taifi olla harvemmassa ja enemmän hajallansa, maakuntien keskinäinen siede vielä heikompi.

Kirjoitettuja lauseja Suomalaisilla ei ollut, sillä kirjoitus oli heille tuntematon taito. Mutta vanhat lakisäännöt, joita niin yksinkertaisissa oloissa tietyksi ei tarvittu vielä monta, säilytettiin epäilemättä, samoin kuin Ruotsalaisilla samaan aikaan, tuomarin wirtaa toimittavien vanhimpien muistossa. Jotkut jäljet näistä kansamme muinaisista omista oikeuskäsitteistä on vieläkin säilynyt Karjalaisten kesken, etenkin Nunuksen ja Arfangelin kuvernemeteissä. Niihin kuului tuo jo mainittu, ettei naisilla ollut osaa perinnöissä. Kun tytär kerta oli naitettu ja myötäjäisensä saanut, hänellä ei enää ollut mitään oikeutta vanhempainsa pesään. Samoin poikakin, joka perheestä muutti ulos, sai silloin osinkonsa yhteisestä pesästä, mutta ei sen perästä enään ollut perinnöissä osallinen.

Wapailta miehillä ei tainnut olla mitään sääty-eroitusta keskenään. Vanhimmat tietyksi pidettiin wirtansa tähden suuremmissa arwossa. Mutta suuresti epäiltävä on, waikkei waiminaijet tietomme siitä anna selitystä, että heidän wirtansa olis ollut perinnöllisenä ja he siis jonakuna aatelis-säätyinä. Päitzi wapaita löytyi Suomalaisen keskellä myös orjiakin, sodasta oma-saamia waimoja sekä lapsia taikka muilta ostettuja sotawankeja. Heitä käytettiin raskaampiin töihin.

Wirolaisten tiedetään valloituksen aikoina asuneen suurissa kansakkaisissa kylissä. Sama tapa wallitsee yhä nytkin meillä Hämeen maassa. Ja Karjalassa pysyivät vielä muutamia vuosikymmeniä takaperin useammat polwikunnat yhtä sukua hajoamatta yksillä tiloilla. Siitä sopinee päättää suurissa ryhmissä asumisen olleen yleisenä tapana muinaisilla Suomalaisilla. Noina alinomašina sota-aikoina ei sopinutkaan olla muuten. Jos olis silloin jo hajottu yksinäisiin, toijistaan kauwas eroitettuihin taloihin, niin olisi wihollinen helpommin woinut häwittää heitä yksitelseen.

5. Huwitukset.

Useimmat leikit, joita kansa näkhyänsä Suomessa harjoittelee, lienevät nykhyisempää syntyä ja suureksi osaksi naapurikansoilta lainanut. Alkuperäisesti suomalainen sitä vastaan on epäilemättä arwoituksilla olo. Pitkinä talwis-iltoina, kun päreen valossa koko perhekunta istui koossa tuvasa ja kukaties kyläläisiäkin vielä oli käymään tullut, silloin sopi niin hywin huvitella arwoitusten esittämisellä ja arvaamisella. Ken määrättyä arwoitusten lukua ei osannut selittää, se tuomittiin pilkalla „Hymylään menemään.” Hänelle laulettiin pitkä runo kuninka Hymylässä eletään, ja tehtiin kaitellaisia kujeita.

Paras huwitus oli kuitenkin runoin laulaminen ja kanteleen soitto. Niitä laulettiin taikka itseksään tai myös kaksi yhdessä, jolloin toinen, säestäjä, aina kertoi esilaulajan sanat. Sillä wälin tämä taas mietti jatkoa. Usein tehtiin runot juuri samassa kuin laulettiin. Useimmiten kuitenkin olivat wanhoja, jotka polwesta polween menivät perintöön. Sijällyhkestänsä nämät olivat monellaiset. Niissä oli lempi-, ilo- ja huolilauluja, joita warjinkin naiset laulelivat jauhinkiveä wierittäessään tai lasta liekuttaisja. Toiset laulettiin häissä; ne kuvasivat awioparin elämää ja neuwoivat, waroittelivat awioliittoon ruvenneita. Vielä toiset laulettiin eri juhlissa. Olipa myös loihturnoja, joilla, niinkuin edempänä saamme nähdä, luultiin voitawan saada luonnon woiimat totelemaan. Sukulaisuudessa näiden kanssa olivat rukous-runot, joilla jumalien apua anottiin.

Wiimein vielä oli runoja, joissa ylistettiin esiwanhempain urhotöitä. Mainioimmat näistä owat nyt kerättyinä ja kokoon pantuna nimellä Kalewala. Se kertoo meille kaikkein ensiksi, kuinka maailma luotiin ja tehtiin semmoiseksi kuin se nyt on. Sitten se kuwaelee esiwanhempiemme taisteluita Suomen alkuperäisten asukasten, Lappalaisten kanssa. Soukkahainen, lauha Lapin poika, joka on kuullut Suomen wiisaan runoniekkan Wäinämöisen taibosta, tulee kilpalauslantaan hänen kanssaan. Turhaan koettelee hän wanhaa laulajaa woittaa; wiimein hän epätoiwoisjaan tarttuu miekkaan, sillä lopettaakseen taistelun. Mutta Wäinämöinen laulaa hänet suohon, upottaen yhä sywemmälle. Päänsä päästimeksi lupaa

silloin Soukkahainen sisarensa Wäinämöiselle puolisoiksi. Mutta Niikki, lupauksesta kiuastuansa, ei huolikaan mennä vanhan waraksi; kun ei hän muuta pääjokeinoa näe, hukuttaa hän itsensä mereen. Wäinämöinenpä, kun kerran kosiotuumille oli tullut, meni muualta onneansa hakemaan. Hän tuli Pohjolaan, jonka tyttö oli maan mainio, weden walio kauneudeltaan. Wastaukseksi kosintaan hänelle pannaan anjioityö eteen, takoa kummallinen taikalalu Sampo, kaiken maallisen onnen suoja. Wäinämöinen, joka ei itse osannut takoa, läksi kotiin takaisin ja lähetti sieltä Ilmarisen, sepistä kuuluisimman, aiwottua työtä tekemään. Pohjolaan tultuansa, Ilmarinen takoihin, kaskutti kokoon semmoisen myllyn, joka yhdessä laidassa jauhoi jauhoja, toisessa suoloja, kolmannessa rahoja. Tyttöä ei hän kuitenkaan tässä kertaa saanut vielä; sillä tämä ei vielä tahtonut kodista luopua.

Pian sen perästä tulee kolmasikin Kalevalan urho, nuori lieto Lemminkäinen (myös Raukomielleksi ja Ahdiksi sanottu) Pohjolaan kosimaan. Se oli suuri weitikka, aika naisten naurattaja, tyttöin tansittaja. Hänellä oli jo waimo kotona, Kyllikki, jonka hän Saaresta oli ryöstänyt. Mutta hän oli siihen suuttunut, kun tämä aina käwi kylässä kisoissa ja leikeissä. Lemminkäisellekin pantiin useammat anjioityöt eteen, jotka hän kaikki sai toimeen, paitsi viimeistä, nimittäin joutsenen ampumista Tuonelan joelta. Siinä näet eräs Pohjolan paimen ampui hänet kuolijaksi. Äitinsä kyllä harawoi Lemminkäisen jälleen ylös Tuonen joesta ja woiteli terweeksi, eläväksi; mutta urhon ei tehnyt enää mieli mennä Pohjolaan kosimistaan jatkamaan.

Wäinämöinen nyt taas wuorostaan suorihse kosioretkelle Pohjolaan. Hän laittoi itselleen loihtimijella wenheen ja läksi purjehtimaan Ilmarisen tietämättä. Tämän sisar kuitenkin hawaitti Wäinämöisen purren ja ilmoitti asian weskelleen. Tämä kohta läksi rantaa myöten ajamaan. Molemmat pääsivät yht'aikaa perille ja ilmoittivat asiansa. Pohjolan emäntä, Louhi, olis tahtonut wäykseen mahtawaa Wäinämöistä; mutta tyttö mielemmin walitsi nuoremman kosisan, Ilmarisen, joka paitsi sitä olikin jo ennen ansainnut hänet Sammon takomisella. Suuret, komeat häät juotiin nyt näille molemmille. Kaikki kansa oli niihin kutsuttu, paitsi Lem-

minikäinen, sentähden että hän oli niin hetas riitoja nostamaan. Hääjählan loputtua tuli Lemminkäinen kutsumatta kuitenkin Pohjolaan ja tappoi isännän kaksintappelusja. Bahaa tekoansa paeten piili hän sitten vuoden Saaresja; mutta siellä nosti hän taas kaikkein miesten wihan, sillä että itseensä heidän naisensa rakastutti. Töin tuskin pääsi hän viimein sieltä hengisjä kotiin.

Ilmarinen miekkoineen oli Pohjolan mainion immen saanut puolisokseensa. Mutta kauan ei ollutkaan hänelle suotu pitää suoloista toweriansa. Hänellä oli orja, nimeltä Kullerwo, ostettu Untamolta, joka taas oli saanut sen sotawangiksi, koska poltti weliensä Kalerwon talon. Kullerwo parja, jota kaikki ihmiset aina waljusti kohteliwat, oli siitä saanut tuiman, kostonhimoisen luonteen. Ilmarisen emäntä oli kerran leiponut hänelle kiwen ewäskakkuum, jonka pani mykaan, kun orjan laittoi paimeneksi. Siihen kiween oli Kullerwon weitsi, ainoa perintönsä, särkynyt. Tuosta suuttuneena hän nyt ajoi lehmät suohon, toi niiden sijasta susi- ja karhulauman taloon, jotka emännän repiwät. Kullerwo pafeni metsään ja löysi siellä wanhempansa, jotka kuolleiksi luuli. Kauan ei hän kuitenkaan siellä pysynyt, waikka häntä ensisti hywin vastaan otettiin. Hurja luonteensa teki, että hän kaikki työt pilasi. Tekipä hän viimein vielä wäkiwaltaa omalle sisarelleensa, joka metsään oli efsynyt ja jonka hän siellä tuntematta tapasi. Tyttö epätoivoissaan wiskausi koskeen. Kullerwo puolestaan koki mafentaa oman tunnon waiwanja kostoretkellä Untamoaa vastaan, jonka hän tappoi kansoineen. Mutta ei pahan teon muisti siitä haihtunut; sentähden Kullerwo viimein tappoi itsensä samaan paikkaan, missä sisarensa oli kohdannut.

Ilmarinen nyt meni uudestaan Pohjolaan, toista tytärtä kofimaan. Waan sitä eipä hänelle annettu, haukuttiin waan häntä edellisen waimon murhaajaksi. Suuttuneena ryösti Ilmarinen tytön wäkisen. Waan kun tämä muista miehistä enemmän piti kuin hänestä, ei auttanut muu kuin muuttaa se kajakaksi karille. Hywä soppu Pohjolan ja Kalewalan kansojen välillä nyt oli rikottu, ja Kalewalaiset rupešiwat miettimään ryöstöretkeä, wiedäkseensä Pohjolaasta Sampoa, onnen suojaa. Wäinämöinen, Ilmarinen ja Lemminkäinen kaikki kolme läksiwät wäkineen sotaan. Pohjolaan tul-

tuansa Wäinämöinen suloisella kanteleen soitollansa nukkutti wiholliset uneen; heidän nukkessaan otettiin Sampo ulos wuoresta ja wiettiin Kalewalaisten laimaan. Nyt lähdettiin kiireesti purjehtimaan. Ei kestänyt kuitenkaan pitkää aikaa, niin Louhi jo joutui jäljestä wäkinensä isossa sotapurressa. Tappelu syttyi, jossa Sampo meni palasiksi ja upposi mereen. Kallot ajoivat kuitenkin koko joukon sen kalliita muruja Suomenmaalle. Louhi puolestaan ei saanut muuta osaa itselleen, kuin Sammon kirjawan kannen. Siitä ajoin alkoi Suomessa wiljan menestys hynnä muu onni, waan Lappiin tuli elo leiwätön. Turhaan koki Louhi kostoksi kaikin tawoin tehdä wahinkoa Kalewalan kansalle. Turhaan nosti hän karhun heitä vastaan, laittoi pahat taudit heidän päälleen, jopa viimein ryösti auringon sekä kuun taiwaalta ja sulki ne kiwimäkeensä. Mutta Kalewalan miehet kaatoivat karhun, Wäinämöinen paransi loihdulansa taudit ja Umarisen takossa kahletta Louhelle säikähtyi tämä niin, että päästi taiwaan loistawat kappaleet jälleen ulos. Wäinämöinen lauloi ja soitti iloisjaan niin suloisia runoja, että kaikki ihmiset hynnä myös eläwät ja jumalatkin heittiwät toimensa ja tuliwat kuultelemaan.

Ujati ei kuitenkaan hänen riemunsa kestänyt. Neitti Marjatalle syntyi poika. Wäinämöinen sen tuomitsi tulella poltettawaksi, tai suohon hukutettawaksi. Waan päinwastoin se ristittiin Karjalan kunnakaaksi. Niisjään läksi Wäinämöinen purjehtimaan ilmoja ja jätti waan kanteleen Suomen kansan iloksi.

Näin laulawat wanhat runomme.

V. Muinais-Suomalaisten uskonto. *)

1. Uskonnon yleinen luonne.

Meidän esivanhempamme käsityksen mukaan ei ollut luonnossa mitään aiwan hengetöntä. He eiwät puhutelleet ainoasti karhua niinkuin järjellä warustettua persona, waan myös sem-

*) Muistutus: Tätä luvua kirjoittaessa on koeteltu suomalaisia ja wirolaisia taruja wertaamalla päästä sen perille mitä alkunsa oli Suomalaisten jumaluusoppi. Muutamain suhtein on siis tähtynyt erota

moijisjakin luontokappaleissa kuin esim. rauta oliivat huomaaviansa inhimillisiä tunteita ja ajatuksia. Rauta oli synnytettyänsä saanut sekaansa käärmeen myrkyä; siitä oli muka koko sen luonne pahaksi turmeltunut. Se nyt piti vihaa ja äkää sydämessään ja tahtoi purra kaikkea, jota pääsi sikelle. Mutta paitsi sitä että kaikki luodut näin oliivat personoittuna, löytyi vielä luonnossa ääretön joukko olentoja, jotka haltijoina pitivät huolta luontokappaleista. Jokaisella kivien, puun ja elävän lajilla, niin myös joka eri paikalla, jopa joka ihmiselläkin oli tällöinen haltija, joka siitä piti huolta, ja auttoi, varjeli sitä. Jos ihminen tarpeikseen tahtoi käyttää jotakuta luotua kappaletta tai varjella itseänsä siitä, piti hänen kääntyä rukouksilla ja uhreilla näiden haltijain puoleen. Kaikki haltijat muuten ei olleet yhtä voimalliset. Muot yllämainitut yhteen lajiin tai erityiseen paikkaan sidotut oliivat mahtavampain haltijain palvelijoita, joilla kullakin oli suuret alueet, koko elementit hallittavana. Näitä olennoita sopusi siis eroitukseksi edellisistä nimittää jumaliksi. Mahtavain ja ylin kaikista jumalista oli taas ilman jumala, Ukko. Hän oli ikäänkuin heidän vanhimpansa. Mutta jumaluus-tarussakin osoittaisi taas sama yllinwallan pelko kuin waltiollisissa oloissa. Oli-jumalalla ei ole mitään waltaa pakoittaa muita jumalia tahtonsa mukaan. Nekin owat kukiin piirisjäsnsä aiwan itsenäiset, niinkuin suomalainen isäntä oli talossaan. Ainoa eroitus jumalilla on, että Ukon waikeutus on awarampi, voimallisempi. Sentähden häntä yllinä rukoeltiin ja palveltiin.

2. Ukko, ilman jumala.

Ilman hallitsija näkyy olleen ensimmäinen ja aikansa ainoa, Suomalaiusten palwelema jumala. Jumala oliin silloin

Castrémistä, jolla ei vielä ollut niin runsaita waroja Wirosta tarjona. Syyt, miksi kuskakin paikkaa niin on tehty, jääkööt tieteilisessä kirjotuksessa selitettäväiksi. Tässä ei niille olisi sopiwa sija. Muutamat pykälät, esim. kuolleitten palveluksesta ja juhlista, olen koittanut miten parhaiten taitin panna kokoon tarjona olewista ristinriitaisista ja waiillinaisista aineista. Waan muistamaa kyllä on että niissä on paljonkin wäärin kerrottu. Eihän yrittänyttä laiteta.

Toimittaja.

hänen omituisena nimenään. Sen alkuperäinen merkitys, näet, tarkoittaa jumun eli jyrinän kotoa s. o. taidasta. Sillä nimellä oli vielä Bjarmein palwelema olento mainittu. Koska sitten myöhemmin aikoina ruvettiin ajattelemaan eri hallitsijoita olewan muillakin elementeillä, tuli myös heille jumala nimeksi, joten se sana sai yleisemmän merkityksen. Nyt pantiin ilman jumalalle nimi Ukko. Se oli kunnianimi, joka osoitti että häntä pidettiin Oli-jumalana, kaikista jumalista vanhimpana, etewimpänä. Samaa tarkoittivat myös „Taatto taidahinen“ ja „ilman Isä,“ jolla tavoin häntä toisinaan mainittiin. Vielä kuului hänestä joskus nimet Pitkänen, koska pitkänen eli salama oli hänen aseensa, ja Pauanne, koska jyrinä eli paukkuminen oli hänen äänenään. Wirolaisilla nimitettiin häntä useimmiten Wanhakki Isäkki tai Taarakki.

Itse nimestä Ukko jo näkyy että ilman jumalaa arveltiin wanhakki mieheksi; muuta hänen ulkomuodostaan ei ole runoissa mainittu. Pukunapa oli hänellä sinertävät sukut, kirjawat kengät sekä tulinen paita. Wejikaarta eli ufonkaarta hän käytti joutsena, jolla ampui waskiset wasamat, teräsnaäiset nuolet, rantaiset rasehet. Miekansa, salama, oli tuliteräinen, säkenewäinen ja pidettiin tulisesä tupesä. Jollinkullon Ukko kultaista kurikkaakin käytti. Rauhistuttawa oli hänen äänensä, koska hän jyrinänsä puheli pilvien läpi. Niin suuresti pelkäsivät sitä ihmiset, etteivät tohtineet wihollistensa hirwitykseksikään pyytää Ukkoa jyrisemään.

Asuntonsa oli Ukolla yhdeksännen taiwaan päällä, pilvien keskellä, itse taiwaan nawan kohdalla. Tie sinne käwi tähtien wälitse. Mehiläinen, kerran sinne mennessään, lensi ensipäiwän kuun kulmille, toisena otawan olkapäille, kolmantena seitsetähitisen selille. Sieltä jitten oli waan palanen matkaa pyhän Jumalan perille. Siinä seisoi Ukko, wahwoilla hartiollaan kannattaen ilman kantta. Ei hän kuitenkaan siinä toimesä ollut yhä kiini; sillä taiwaalle oli muutenkin pantu lujat pielet tueksi. Nähtiin siis hänen toisinaan käykelewän pilwen äärtä myöten, taiwaan rajaa pitkin. Toisin kerroin hän taas ajoi toimituksilleen kirjawaassa korjassa (reessä).

Ilman jumalana Ukko hoiti ja hallitsi kaikkia ilmassa ole-

wia ilmiöitä. Hän synnytti voimallansa pilwet taimaalle ja johti niiden kulkua. Niitä yhteen syjäämällä, lomitufjin loukkahuttamalla piroitti hän niistä milloin sadetta, milloin lunta, milloin rakeita-kin. Tällä lailla hän voimallisesti vaikutti kaikkiin ihmisten ulkotoihin, warfinkin maanwiljelykseen, jonka menestyminen kolo-
naan on säiden joweliaisuuden nojassa. Ukkoa rukoeltiin että antaisi oraille nousemille, touwoille tohijemille menestykseksi wuotaa taimaasta simaista eli metistä sadetta. Toisin kerroin taas pyh-
dettiin häneltä poutaa ja kuivattawaa tuulta, koska heinät oli niitettävät tai elo leikattawa. Niin-ikään oli metsämiehelle Ukon apu wälttämätön, waikka kyllä löytyi erinäiset metsän haltijat. Ukkohan yksin woi antaa uutta lunta, hienoista witiä, jotta pyh-
täjän suljet pääsivät liukkaasti kulkemaan maita ja joita myöten. Toisinaan myös pyhdyttiin häneltä utua, ettei metsän eläwät huomaisi lähelle hiipiwää metsämiestä. Kalastajakin, wesille lähtiessään, anoi Ukosta tuulta. Samoin myös kaikki matkustajat rukoilivat häntä; sillä maata myöten kulkija tarwitfi lunta ja aaltojen kyn-
täjä myötäistä tuulta. Wiimein oli Ukko karjanhoidossakin tärkeänä auttajana. Talwen yli, yinikauman kun karja nawetoisfa pidettiin, se oli yksistään Ukon suojan alla. Ja myös kesällä, waikka silloin metsän jumalat sillä oliwat warfinaisina hoitajina, otti Ukko siitä toimesta paljo osaa.

Wielä suojeli Ukko ihmisten sekä karjan terweyttä ja paranteli kaikkinaisia tauteja. Erittäinkin oli hän lapsensynnyttäjän apuna. Nläällä Ukon luona seisoi amme täynnä tenhollisimpia lääkkeitä ja woiteita. Niitä rukoeltiin häntä piroittamaan maahan metisenä sateena. Taikka pyhdyttiin että hän muuttaisi medekfi löyhlyn saunasfa, johon aina wiettiin sairaat parannettawiksi; sillä hänen piti sammuttaa kiwun polttawa tuska. Haawat paranteli Ukko sillä keinoin että painoi pakfun peukalonsa reijän eteen ja esti weren juoksun.

Tautien luultiin olewan pahoja olentoja, joita pahanjuowat ihmiset noitien avulla nostiwat toisten ihmisten kiusaksi. Sentähden anottiin myös, tauteja parannettaessa, että Ukko miehallaan ja nuolillaan kurittaisi, rankaisi näitä pahoja olentoja hynnä heidän nostajiaan. „Tuo mulle tulinen miekka, säkenewäinen säilä, jolla

kaataisiin maalliset kateet ja voitattaisiin vedelliset welhot!" näin rufoili ahdistuksessa oleva. Samaten Ukko, kun häntä rufoeltiin, ampui kuolijaksi muitakin pahantekijöitä, warkaita ja murhamiehiä, taikka esti heidän pakoansa raju-ilmoilla, vastaan tulevilla kowilla myrskyillä. Joskus myös sadatettiin Ukon nimen kautta tauteja wihollisen päälle.

Uivan luonnollista oli myös että jota-jumalana palveltiin tätä samaa wäkewää, tuli-aseilla warustettua Ukkoa. Tappeluum lähtijä anoi itselleen hänen säkenöiwää miekkaansa, joka joukolle piti, fatalukujakin vastaan kesti. Niin-ikään hän myös pyhyi turwakseen Ukon tulista turkkia, ettei pää pahoin meniji raudan kirskahan kisasfa. Sotajumalana oli Ukolla erinäinen nimi, Turisfas, jota ei Suomalaiset muissa tiloissa näy käyttäneen hänestä. Wirolaisilla oli sotajumala myös nimeltä Turis tuttu, mutta tawallisesti käytettiin hänestä kuitenkin Ukko-jumalan yleinen nimi Taara. Wiipurin seudulla, Äyräpään kihlakunnassa, kuuluu olewan Ehrjän-wuori, joka oli Ukolle sotajumalana pyhitetty. Siellä kuultiin hänen aina, kun jota läheni maata, lyöwän päris-telewän suurta rumpuaan ja niin muodoin ennustelewan mitä tulossa oli.

Moninaiset olivat, niinkuin tästä näkyy, Ukon warjinaiset toimet; mutta eipä hänen vaikutuksensa niissäkään rajoissa pyhnyt. Totumus siihen että hän niin monessa tilassa auttoi, ja luottamus Ulijumalan suurempaan woimaan tefiwät että ihmiset usein kutsuivat häntä awukseen semmoisiinkin töihin, jotka oikeastaan olivat hänen toimi-alastansa ulkona. Hänen puoleensa käännettiin misjä tuskassa hywänsä, koska muiden jumalien apu oli riittämättömäksi nähty. „Kun ei tuosta kyllin liene," rufoeli hädän alainen, „niin huokaan ylempiä itse taiwahan Ukolle!"

3. Maailman luominen.

Waiikka Ukko näin woimallinen ja monitoimellinen oli, eipä kuitenkaan arweltu maailman luomista yksistään hänen työksensä. Meidän wanhat runomme owat tämän asian suhteen sekawat ja ristiriitaiset; mutta Wiron luomistarut werrattawaksi otettua, woimme kuitenkin päästä hywin todenmukaiseen käsitykseen siitä, mitä esivanhemmamme maailman syntyä arweliwat.

Stje kädellään näkhy Ufko luoneen ainoasti elementit; hän oli eroittanut weden ilmasta, wedestä maatanut manteren. Mutta kaikki oli häneltä vielä jäänyt muodottomaksi, järjestyttömäksi. Myhijien maailman muodon rakentamisen alku-aineista antoi Ufko Ilman impien ja Kalewan poikien toimeksi, jotka hän oli ennen kaikkea luonut.

Ilmasta, misjä elämä tuntui kowin hksinäiselle, laskeusi wanhin Ilman immistä alas meren lainehille, muuttuen sillä tawoin Weden emoksi. Sotka, suora lintu, tai Wiron tarujen mukaan päivän pääsky, joka myös kuului Ukon luomien Ilman impien joukkoon, muni weden emon polwelle munan. Tämä muna wierähti meren pohjaan ja särkyi sipaleiksi. Mutta olipa ihmettä! näistä kappaleista syntyi kaikellaista mitä maailman rakennukseen tarvittiin. Munasen alainen puoli ajettui alaiseksi maa-emäksi, meren ja maan yhteiseksi perusteeksi. Munasen ylinen puoli kaariutui taiwaan kanneksi, sulkien maailman päältäkiupäin määrättyihin rajoihin. Yläpuoli ruskeaista tuli auringoksi paistawaksi, yläpuoli walkeaista kumoittawaksi kuuksi; mitä munassa oli kirjawaa, siitä tähtöset syntyi, mitä mustaa, se oli pilwien alku. Wirolaisen tarun mukaan Ilman immet vielä kutoivat kaikellaiset kauniit kankaat, punaiset aamuiin ja illoin ripustettawaksi päivän weräjille, kirjawat wesikaaren wyökki, kuulle kultaiset waatteet, päivälle paistawan puwun.

Mytpä taas tuli Kalewanpoikien wuoro aloitettua työtä jatkamaan. Ilmarinen, sepistä suurin, jolla jo syntyisjäsnsä oli wasara kädessä, pihdit piwossa, nousi hlös ilmojen päälle. Siinä hän kallutteli, takoen hlen taitawasti. Hän teki taiwaan kannen kaikin puolin niin fileäksi ja tasaiseksi, ettei tunnukaan wasaran jälki eikä näy misjä paikoin pihdit owat kiini pitäneet. Wirolaisten taruisssa hän se myös on, joka pistää ilman pielet maa-emähän, kuljettaa kuum kodan paikalleen, panee tähdet kiinni taiwaan kanteen, auttaa auringon hlös sille tehtyyn pesään. Wäinämöinen, wanhin ja wiisain Kalewan pojista, näkhy saaneen weden ja manteren tarkemmin järjestäälksensä. Uidessaan molempien vielä määräämättömällä rajalla käänsi hän wälistä käden maata kohden, siihenpä kohta niemi sifei. Misjä hän kyljin maahan kääntyi, siihen tuli fileät rannat;

misjä pään toukkaasi rantaan, siihen laittoi lahdelmat. Jalalla kun potkaiji pohjaan, siihen shnyytti kalahaudat; shwimmät paikat saatiin khyntämällä ja kuokkimalla semmoisiksi. Reskiseljille hän kaswatti salafarit, loi luotoiset. Samoin myös se epäilemättä oli hän, waikei runo sitä nimen-omaan wirka, joka järwet ja lammitkin lasi paikoilleen, oli mylleröittänyt mäet ja luonut kokoon louhikot.

Wieläpä oli manner kolkkona, autiona. Ei heilunut sen päällä heinän kortta eikä kuulunut puun latwan puhinaa.. Senkin maan koristamisen kaikellaisilla kasweilla toimitti Wäinämöinen apulaisensa Pellerwoisen kanssa. Maat kylwettiin, suot kylwettiin, auhdot ahot kylwettiin, paašikotkin panetettiin. Mäjille kylwettiin männiköt, kummille ihanat kuusikot, kanerwat kankaille, nuoret wesat noroille. Nousi näin jokainen puun laji sille soweliaimmalle paikalle, nousi wiimein myös tammi, jumalan pyhä puu. Kukatkin kaswoi nurmille, marjanwarret maille, ruohot kaswoi kaikellaiset, monenmuotoiset sikiji. Kaatoipa nyt Wäinämöinen kaikkein wiimeiseksi kasken ja kylwi siihen ensimmäiset ohran siemenet.

Elävät eivät saaneet alkunsa yhdesä muun luontisen kanssa, eikä kaikki yht'aikaa. Heidän syntynsä oli hywin erilainen, sen werta kuin runot siitä kertoilewat. Karhu esim. sikiji sillä tawoin, että Ilman impi, pilwen äärtä myhötän astuesansa, pudotti kuontalostansa pienen willatupsun mereen; siitä sen metsän emäntä korjasi ja tuuditti kultalatawaisen kuusen oksassa, kunne mesikämmen walmiiksi joutui. Pahat elävät, esim. käärme, sitä vastaan oliwat Hiiden luomia. Syöjätär oli wesille sylkenyt; sen syljen korjasi Hiisi ja muodosti käärmeksi, pistäen sille filmät, hampaat, y. m. kaikellaisista pahoista aineista. — Elottomista luontokappaleista oli taas rauta taiwaallista sukuperää. Kolme luonnotarta eli Ilman impeä oli suohon lypsäneet maitoansa. Siitä tuli ruoste, raudan alku, ja sentähden on rautaa kolme eri lajia, koska se kolmen neidon rimmoista on walunut.

4. Taiwaan haltijat.

Nuot kolme Ilman impeä, jotka raudan ruosteen shnyyttiwät, oli Ukko luonut käsiänsä yhteen hieromalla. Mikä lie mui-

den heidän jisarustensa synty ollut, siitä ei runot mitään wirka, mutta luultavasti olivat hekin saaneet Ukon käden voimalla olennon sekä hengen. Jhä edelleenkin, kun luomistyö jo oli valmistettu, pyyhivät nämät immet taiwahisen taaton palvelijoina, toimittellen hänen käskyjensä. Yksi heistä, eroitukseksi muista, kunnioitettiin nimellä kawe s. o. eukko. Niin-ikään mainittiin häntä usein wanhin waimoista, ensi-ellä itselöistä. Tämä oli warjinkin awulinen tauteja parantaessa. Ylä-ilmoista, missä hän souteli wastifella wencellä, pyhdyttiin häntä alas haawoja lääkitsemään. Utuneulalla ompeli hän rikkouneet suonet kokoon, sitoi wammat sikkinauhoilla ja melaeli suonia myöten saattaakseen weren jälleen tawalliseen juoksuunsa. Samaten tuli hän kutsuttaessa purkamaan kaikenlaiset muut ihmisiin puuttuneet kiwut, ja toi helpoittawaa woidetta lapsen tuskassa olewille naisille.

Kaikilla muillakin Ilman immillä eli Kuonnon tyttöillä, Kuonnottarilla, oli asuntonsa ylä-ilmoissa. Mitkä istuiwat ruskoreunaisten pilvien päällä tai kiikkuiwat weskiaaren notkelmalla. Tavallinen toimensa oli kehääminen ja kutominen. Wiron tarujen mukaan he, niinkuin jo luomishistoriasa näimme, kutoiwat päivän paisteen kultaista, kuutamon hopeista kangasta, weskiaaren kirjawaa wyötä, aamu- ja iltaruskon punaisia uutimia hynnä weden pitsi-peittoa. Suomen runo myös kertoo Utu-tytöstä eli Terhenettärestä, joka taiwaasta seuloi hienoa sumua maahan, sillä estäen tai auttaen ihmisten toimia. Eikeistä sukua hänen kanssaan oli Uuteretar (toisinaan myös mieheksi arweltu Uuterisen nimellä), joka laittoi löyhyn saunoissa terweelliseksi, niin että paransi kaikkinaiset taudit. Paljo on runoissa myös puhetta Päiwättärestä, Kuuttaresta, Otawattaresta sekä Tähdettärestä, jotka kaikki, warjinkin edelliset kalli, olivat taitawat kulta- ja hopeakankaita kutomaan. He istuiwat työtä tehdesjään sinisen salon siwulla, lemmen lehden liepehellä tai myös punaisen pilwen äärellä, pitkän kaaren kannikalla. Heidän kirjakyntiset hyyppysensä helskytivät kangaspuita lewähtämättä ajalla tulleptomalla, tulen tietämätömällä. Näin syntyiwät ihmeen ihanat waatteet, joiden wertaisia ei maalliset kutojat woikaan saada toimeen. Kummako siis jos nuoret neidot halulla katjelivat niitä ja jolloinkulloin rohkeni wat pyh-

tää niitä itselleen. Eikä olleetkaan taiwaan kutojat yhtään itarat; anteliaasti jakelivat he aneliijoille lahjaksi kultiaan, hopeitaan.

Usuiipa taimaskappaleisfa miehijetkin haltijat. Päivä=poika ja Kuu=poika olivat komeita miehiä, kulkiwat kullasfa kuhisten, hopeasfa helkkäellen. Poika Pohjantähti oli heitä nöyrempi, mutta sitä armahampi ihmisille lempeän luonteensa tähden. Kaikfein kolmen asunnot, Päiwälä, Kuutola sekä Tähtelä, olivat erin=omaisen koreita, tähynnä hopeisia tupia, kultaisia kammioita. Terävillä silmillään he näkiwät kaikki mitä maan päällä tapahtui; he tiesiwät salaisimmatkin asiat, jotka ihmisiltä olivat peitosfa. Siitä syystä rukoeltiin heitä, samoin kuin myös hylämainittuja neitofia, ilmoittamaan mistä kadonneet tawarat olisiwat löydettywät, mistä efsyneet ihmiset olisij tawattawat ja warkaat kefsjittäwät. Myös näyttiwät he tietä oudoille matkustajille. —

Päiwä=pojalla paitji sitä oli suuri walta wuodentuloon; jos hän suuttui, taisi hän heleällä heinä=ajalla antaa lakkaamattomat satehet, kalliilla kaurankylwö=ajalla sitä vastaan ponnետonta poutaa. Samoin oli ihmisten sekä karjain terweys ja menestys suuresti hänen armonsa nojassa. Siksi pitikin häntä hartaasti rukoella, lauhkeasti puhutella: „nouse aina aamuilla, tämänkin päivän perästä, tee meille terweyttä, siirrä saalis saatawiin, pyhkö peukalomme päähän, onni onkemme nenähän!” Toisinaan myös pyhettiin häntä nufuttamaan wihollista, että hänen tietämättänsä päästäisi täysin turwin saalista ryöstämään.

Kuukin woimallisesti waiikuti ihmisten toimiin. Kaikki tärkeät työt, erittäinkin kutominen, werkkojen laittaminen, lampaitten keritseminen, olivat alulle pantawat enenewällä kuulla; sitten menestyiwät hywin. Wirolaisillakin oli sama ajatus. Heidän ruuonsa ja tarunsa mainitsewat kuun waiikutuksen tärkeäkki kaikisfa prityksisfä. Mutta warsinkin riippui terweys ynnä lempi= ja naima=onni kuusta. Enenewällä kuulla kasteliwat neitofet kaswojaan pyhisfä lähteisfä, terwehtien kuuta loihtusanoilla. Tällä lailla pyhsiwät kauan aikaa nuorina, ihanoina. Enenewällä kuulla myös piti kosia ja häät wietää; sitten tuli kaiffinainen menesys taloon.

Sattuipa wälistä että päivän tai kuun lempeät kaswot peitettiin ihmisiltä ja pimeniwät. Silloin, näin esiwanhempamme luu=

liwat, taiwaskappaleet olivat joutuneet pahojen, ihmisille vihollisten henkien kynsiin. Nämät henget olivat ne muka wuoreen sulke neet, tai toisien tarujen mukaan yrittivät syöä ne suuhunsa. Kutka nuot häijyt päivän ja kuun ryöstäjät olivat, siitä tarut owat erimielin. Mikä mainitsee Louhen, Pohjolan pahan emännän, mikä Ruumeet, mitkä Rakkon.

Ilmassa Tuulenkin haltija vielä asui. Häntä kutsuttiin awukki wesille lähdeittäisjä. Hänen piti paisuttaa purjeet ja tuudittellen ajaa wenettä eteenpäin, ettei olis tarwis wäsyttää formia soutamisella. Tässä toimesa oli hän siis kaikille ihmisille awullisena, hyödyllisnä. Mutta hänen luonteensa oli kowin waihtelewainen. Noidan tai muun pahanwuowan mieliksi hän usein myös yhtyi hurjaksi, esti weneen kulua, kaikin woimin vastaan ponnistellen, jopa monasti sitä kaatamaankin yritti. Hänen näin riehuessa istui tyttärensä Tuuletar aaltojen harjalla, kutoa helskytellisen weden emännän waastoista waippaa. Toinenkin paha tapa oli Tuulella, että hän samaten noitien käskystä kuljetti tauteja ihmisten asunnoille. Muuttumattomasti lempeät sitä wastoin oli Etelätär, luonnon eukko, myös nimellä Suwetar tuttu, lämpimän etelätuulen haltija. Se toi metistä sadetta kansja pilwisjä ja piroitti sitä alas woiteeksi haawoille sekä muille kiwuille. Samoin myös peitti hän karjat lautumella hienoilla helmukfillaan, niin ettei jateet eikä muut tuulet pääsneet wahinkoa tekemään.

Wirolaijet arwelivat tuulen olewan lempeän, helläsydämisen Tuulen-emän hallussa, joka toi hempeät henkäyksensä awukki kohta kun jossakin hawaitti tuskaa tai kipua. Siihen luottaen talonpojat nytkin vielä hirttäwät käärmeen tai hakkaawat kirween puuhun sitä suuntaa kohti, mistä tuulta olis tarwis. Tuulen-emä paikalla rientää elämän tai puun kipua huojentamaan, ja taijan tekijä saapi suodun tuulensa. Toiselta puolen tuntewat hekin noitien nostamia tuulia, jotka tuottawat tauteja tai muuta pahaa.

Tuulen fikioita näkyy myös vielä olleen Pakkanen, joka sanottiin Puhurin tai Syhtämöisen pojaksi. Niwan warma ei hänen sukuperänsä kuitenkaan ole. Paremmiin tunnemme hänen syntymä-sijansa. Se oli Pohjolan kodan peräsjä, Pimentolan pirtin päässä. Siellä kyy oli hänellä imettäjäinä, pohjatuuli tuu-

dittajana. Ettei tälläisten katsojain hoidossa lapsi voinut tulla hyväntapaiseksi, on helppo arvata. Tulikin siis hänestä wallaton weitikka, joka kylmi kaikki, mitä eteen sattui. Wirolaijen tarun mukaan oli Pakkajella kolme poikaa. Ensiksi lähetti hän aina nuorimman, heikoimman pojau ulos, sitten muut, kunkin järjestään. Wiimeinpä, kuin piti tulla oikein aika kylmä, niin että linnut ilmastasta putoji, silloin ukko Pakkanen itse läksi työhön.

5. Weden jumalat ja haltijat.

Weden ylimpinä hallitsijoina olivat Ahti eli Ahto ynnä hänen puolisonsa Wellamo. Ahti oli wanha, kunniallinen ukko, ruohoparta leuwasssa, päällään wahtinen waippa. Wesien waltiaana nimitettiin häntä weden isännäksi, aaltojen kuninkaaksi, satahaudan hallitsijaksi. Wellamo niin-ikään oli rehewä, kaunis, puhdas-muotoinen eukko, puettu sinilakkiiin, rytiseen eli kaislaiseen paitaan (josta syhyksi usein ruokorinnaksi sanottiin) ja hienohelmaiseen hameeseen. Pääällimmäisnä piti hän Tuulettaren ja Allottaren tekemää waah-tiwaippaa. Mielenlaadultaan weden emäntä kuwattiin hywin waltajeksi, mutta kuitenkin ehtoijaksi, ihmisille armolliseksi.

Ahti ja Wellamo asuiwat Ahtolasja. Tämä heidän asuntonsa oli meren pohjassa, utuisen niemen nenässä, terhenisen saaren päässä. Siellä oli sywyhdesjä aaltojen alla, mustien mutien päällä pikku pirtti, ahdas kammari kirjawan, paksun paaden kyljesjä. Kaikkina aikoina eiwät he kuitenkaan tässä yhdesjä paikassa asuneet, waan käiwät usein katsastamassa heidän waltansa alle myös kuuluwia maawejiä.

Tällä parikunnalla oli suuri joukko lapsia sekä palvelijoita, mellein kaikki neitoja. Tawallisesti sanottiin he kaikki yhteisellä nimellä Wellamon neidot tai Wellamon wäki, niin ikään Weden wäki. Useimmat asuiwat meressä itse Ahtolan talossa. Mutta oli kuitenkin muutamilla eri asuntopaikkansa heille uskottuja toimia myöten. Allotar, se liikuttelei laineita, kulkien suurilla seljillä. Sijarekset Sotkottaret pulikoiwat rantaru'ikosssa, kaitzen karjaansa, sorjapoikuksia. Woutohetkinänsäpä he, niinkuin muuten Wellamon neitokset, mielellään silitteliwät pitkiä hiuksiansa kultaifilla sukimilla, harjoilla hopeapäillä. — Koskessa asui Kosken

tyttö, Ruohu-neiti, halliten sen vihaisia pyörteitä. Hänen puoleensa kääntyi koskenlaskija rukouksillaan, anoen että hän istui kirkonkivelle ja asettaisi aallot sylissä, kohentaisi kuohut kourilla, niin ettei ne pirstuisi weneen partaan yli. Myöskin piti hänen kehrotä sininen lanka ja panna se viitaksi siihen, mistä paras wewäylä käwi. Koskea laskettaessa pyhdyttiin awuksi toistakin semmoisissa paikoissa asuwaa neitoa, nimittäin Melatarta, joka taitawalla kädellään johti weneen kulun waarallisten paikkojen siwuitse. Kaikkein kowimmista koskista ei kuitenkaan näiden haltijain apu ollut riittäväinen; piti kutsua awuksi itse Nhti, wuon alio, hynnä akka kuohun korwallinen. Edellinen silloin teki kosken kiwet sammalen pehmoisiksi ja weneen kepeäksi kuin hauwin wuolu; jälkimäinen riensi Kosken tytön awuksi aaltoja asettamaan. — Muuten oli vielä joka noron lähteessä erinäinen haltija, puhdasmuotoinen, hienohelmainen, lämmin neito. Hän se juotteli, kasteli ja lossa käywää karjaa, niin että se tuli kauniiksi ja lihawaksi. Hän myös joi terwehden sairaille, jotka lähteestä otetussa wedessä kylpi; etenkin paranteli se filmän wifoja.

Nhtolan miespuolisista palvelijoista mainitaan ainoasti Pikku mies, musta, raudankarwainen muodostansa, joka oli hlen eriskummallinen weitikka. Nalloista hletesjään ei hän ollut pitempi waimon waaksaa, korkeampi härän kynttä; mahtui makaamaan majan alle, seisomaan seulan alle. Mutta ennen kun kerkeittään häntä oikein katjastaa, oli pa mies jo ihan toiseksi muuttunut. Zalan polkiesja maata, pää hlettyi pilwiin asti; partaa oli polwiin, tukka takana kantapäihin saakka. Syltä oli filmien wäli, syltä housut lahkehesta, puoltatoista polwen päästä, kaksj syltä alireunasta. Pukunsa ja aseensa olivat eritiloisja erilaiset, mutta hlen ihmeelliset. Toisinaan oli hänellä päässä paadesta tehty kypäri, jaloisja kiwiset kengät, kädessä kultawetitji. Wälistä taas oli kaikki asunsa waskista walettu. Waskihattu riippui alas hartioille, waskisaappaat oli jaloisja, waskikirjaiset waskifintaat käsissä. Waskeyö oli wöillä, wyön takana waskikirwes, hhtä suuri kuin mies itsekin. Tämmöinen rautakourainen, wäkewä uros saattoi olla monessa tilaisundesja tarpeen; siis kutsuttiinkin häntä usein awuksi. Hän se oli kaatanut Wäinämöisen summattoman suuren tammen, joka esti päi-

wän ja kuun kumottamasta. Hän se myös oli tappanut äärettömän lihawan sonnin Pohjolan pitoja warten, sonnin, jonka pää keikkui Kemijoella, häntä häilyi Hämeessä. Kalastajillekin hän joskus tuli awukki, jolloin hotaifi koko hongan rannalta, kiinnitti paaden sen nenähän ja ajoi tarpoellen suuret kalalaumat nuottaan. Yhdessä paikassa Kalewalassa on tämä aaltojen uros nimitetty Tursoaksi. Saman niminen olento toisen kerran kohotti päänsä aalloista ja nosti Pohjolan emännän pyhynöstä ankaran myrskyn Wäinämöistä vastaan. Tämä hänen silloin tempasi kowista kiinni ja pakoitti wannomaan ettei enää koskaan nousisi weden pinnalle pahaa tekemään. Kuultawasti oli tässä mainittu Iki-Turso sama kuin meidän tuttuamme meren pikku mies.

Weden wäkeä ylimalkaanikin pidettiin hywin woimallisina. Heitä kutsuttiin turwakki moninaijsissa tiloissa. Taisteluun mahtawia noitia vastaan lähettäisjä pyhettiin auttajiksi paitji muita haltijoita myös kalpamiehet kaiwoista, joutsimiehet joista, weden emäntä wäkinensä, weden wanhin waltoinensa. Niin ikään arwettiin umpilammin lapsinensa ja itse weden emännän olewan apuna noidan lähettämiä tauteja parannettaisja.

Tawallisimmin tarwittiin ja pyhettiin kuitenkin weden jumalain apua koska wesiällä oltiin. Merimatikalle lähtijä rukoili Ahitia että antaifi apua airoille, jopa että antaifi omat aironsa, jos pyhittäjän aivot oliwat liian pikkuraiset ja että itse istuifi soutuamaan. Myrskyn noustua kutsuttiin Ahiti asettamaan lapsiansa, Wellamo kieltämään wäkeänsä, etteiwät kowin wallattomina riehuifi. Kalastaja niin-ikään kääntyi Ahdin puoleen, anellen että hän wirillä hosuen ajaisi kalakarjansa nuottaan. Wellamolle tarjosi hän tätä nuottaansa uudeksi pukimekksi, kehuen sitä aiwinaijskii kiinapaidaksi, jonka Päiwätär oli kehännnyt, Kuutar kutonut. Se oli muka paljo ihanampi Wellamon tawallista kaislapaitaa.

Waiwaa maksoikin silloin vielä paljo paremmin kuin tätä nykyä miellyttää weden wäki itselleen suosittolisekii.

Ahtolan aitat, sen kalaiset kaarteet ja lohiset lonkerot sywällä wesiien pohjassa, mihin ei päivän säteet ikänä paistaneet, oliwat silloin vielä täynnä äärettömiä aarteita. Siellä ei ollut ai-noasti kaiskellaisista kalaa mitä waan ajatella taitaa; siellä oli paitji

sitä myös kaikki tavarat, jotka aikain kuluessa olivat uppouneet weteen haaksirikkoisja tai muiesja wahingoisja. Olipa Ahti Wäinämöisen ensimmäisen, kala-luisen kanteleenkin korjannut omaiseen, oli samaten saanut enimmäen osan Sammon, tuon ihmeellisen taikakalun, muruja. Silläpä ei sinä itänä wesi puuttune waroja, weden Ahti-aartehtia. Hukkuneet ihmisetkin lisäiwät hänen wäkefsä lufna.

Näitä saama-aarteitansa ei Ahti antanut yhtä kernaasti kuin perittyjä kalarikkauksiaan. Harvoin waan heltyi hänen mielenfsä kuulemaan sen rukouksja, ken jotakin weteen pudonnutta takaisin ppyhji. Säälipä kuitenkin kerran köyhää paimenpoikaa, joka ainoata, uponnutta weistänsä itki. Koettaakseen pojain mieltä toi Ahti ensiksi yhden omia weittänsä, kullasta tehdyin. Kehellinen poika ei tunnustanut sitä omaiseen. Samaten myös ei ottanut vastaan hopeista weistä, jota Ahti hänelle näytti. Wiimein toi Ahti oikean weitsen paimenen käteen ja lahjoitti molemmat muutkin wielä palkinnokfi lisään.

6. Metsän jumalat ja haltijat.

Kaikista jumalallisista olennoista metsän haltijat olivat esiwanhempiemme mielestä armahimmat. Luonnollinen olkin siihen syh. Ransa, joka pää-asiallisesti metsästyksestä sai elatuksensa, tietysti enimmäin tarwitfi sinä piirisjä hallitsewain haltijain apua. Ukko, Ilä-ilmoisja jyrisjä, saattoi tosin näyttää mahtawammalle, hirmuttawaisemmalle. Mutta metsän lempeät antiluoajat, jotka jokapäiwäisen rawinnon soivat, pysyiwät kuitenkin mieluisempana.

Salojen ylinnä hallitsijana oli Tapiro, kummun ukko, metsän l. korwen kultainen kuningas, salon herra, maan isäntä. Hän oli jo wanha halliparta mies; hawuhattu oli hänellä pääsfsä, naawaturkki yllä. Korkean hattunsa tähden sai hän itsekin joskus nimen Hippa. Kuippana oli taas toinen nimi, joka osoitti että hän oli pitkä warreltaan niinkuin hongat hänen kankaillansa. Tarcka oli hän kaikissa toimisjansa; tarckuus olkin wälttämätön omaisuus sille, jolla aina oli tekemistä metsän kesyttömäin karjain kansja. Hänen riinallansa rehoitti puolisonja Wielikki (wälistä myös Mimerkki ja Simanter), metsän mieluisa emäntä, wii-

dan eukko, suon emäntä. Hän oli puhdas, kaunis-
muotoinen wai-
mo, siniwiitassa, punasufissa. Mielenlaatunsa oli hywin lempeä
ja antelias, josta syystä häntä mainittiinkin armaaksi anti-muoriksi,
mieluisaksi, ehtoiseksi emännäksi. Samassa oli hänkin hlen tarkka
ja taitawa.

Monimutkaisissa toimisensa tarvitsiwat nämät metsän hal-
tijat paljo apulaisia, josta syystä Tapiolan wäki oli sangen lu-
kuisa. Siellä oli Nyhrikki, Tapion poika, mies puhdas eli kau-
nis, siniwiitassa, punainen kypärä päässä. Siellä oli Tapion tyt-
taret. Yksi oli Hillerwo eli Tellerwo, metsän tyttö tylleröi-
nen, keltatukkainen, korea, jolla oli utupaita, hienot helmet. Toi-
nen oli Tuulikki, mielineiti; kolmas pieni Tuometar. Paitji
sitä oli metsän emännän palveluksessa sadoittain piikoja, tuhansit-
tain kästynkuulijoita. Heitä sanottiin tavallisesti kaikkia Metsän
tyttöiksi tai Sinipiioiksi; jälkimäisen nimen oliwat saaneet
pukunsa tähden. Jokaisella puulajilla oli yksi näitä piikoja halti-
jana. Siellä oli Hongatar, hywä emäntä, Katajatar, kaunis
neiti, Pihlajatar, piika pieni, Lemmes, leppien hoitaja. Mut-
ta tuomi, tuttu muista puista, armain kaikista kasweista, oli saa-
nut haltijakseen yhden Tapion omista tyttäristä. Samaten näkyy
eri elävä-lajeillakin olleen eri haltijansa. * Käreitär esim. oli
kettujen emona. Hongatar oli ollut karhun imettäjänä ja itse
metsän emäntä tuudittajana. Drawaa, jonka hienot nahkaset ra-
hoina kulki, hoiti Tapion oma poika Nyhrikki, ja Tapion tytär
Hillerwo piti huolta kalliista saukosta. Paitji yllä nimitettyjä
sinipiikoja oli vielä yksi nimetön. Mutta waikka nimetönnä, oli
tämä kuitenkin suurimmasa kunniasa, sillä hän oli hywin wireä
toimissaan. Useemmin kuin mitään muuta hänen sisaruksestaan
rukoeltiin siis awuksi tätä metsän piikaa pikkaraista, sima-
juuta, simapillin puhujaa.

Asuntonsa oli Tapiolaisilla suurten soiden takana, Pohjan pe-
rillä, jylhimmän korwen keskellä. Siellä kuumoitti Tapio= eli
Tuomi=vaaran eli Luminäen etelärinteellä, keskeltä warwikkoa
Metsolan eli Tapiolan talo, muilla nimillä myös Hawulin-
naksi, Lumilinnaksi, Sarwilinnaksi sanottu. Sinnaa seisoi
koko kolme wierekkäin: yksi puinen, yksi luinen, kolmas kiwinen

linna. Näissä asuekeli Tapio wäkenensä, aarteinensa. Hänen awarasja aitasjaan, jonka kulta=awaimet aina riippuivat renkaassa itse emännän wyöllä, seisoi kultaisen kunniaan, keskellä, mättään päällä, metinen amme, hapata hihitellen. Toisten taruin mukaan oli taas siinä kannellinen arkku eli lipas täynnä simaa eli mettä, Tapiolan makeaa olutta. Siitäpä olikin Mielikki liikanimensä Simanter saanut, kun hänellä oli siman lähde hallussaan. Tapiolan suurinna rikkautena oli kuitenkin hänen karjansa, metsän moninaiset elävät ja linnut.

Kaikkina aikoina ja kaikille pyhtäjille ei metsän wiljaa suotukaan. Wälistä nukkui metsän emäntä kaiken päivää eikä wiitsinyhtkään nousta aittaansa awaamaan. Taikka jos istuikin walwehella, niin istui hän kaiken wäkenensä kansja arkipaidoissa, rywenneissä rhyhyissä, kaskiwirsut jaloisja. Wuotonasakin oli musta, pesemätön, koko katsanto kamala. Sillä ne näyttiwät tulijalle ettei hän ollut heille suotu wieras.

Toista aivan oli kun metsään astui tarkka joutsen jännittäjä, riwarka suksumies, joka osasi hiihtää salon impien iloksi, metsän emännän mieliksi. Vielä enemmän terwetullut oli hän, jos paitsi sitä myös taisi laulaa mahtawat loihutululut ja hywillä antimilla taiwuttaa puoleensa metsän haltijain mielet. Metsän piika pikkainen silloin kohta alkoi soittaa simapillään, kunne sai metsän emännän herätetyksi unesta. Tämä nousi kiireesti ja puki päälleen parahat pyhäpukunsa, oikein antipaidat, onnihameet. Käsiin hän pani kultakäärreet, formiin kultasormukset, päähän kultapäätineet, korwiin kultarenkaat, kaulaan heleät helmet. Samaten muu Tapion wäki kaikki kullassa kuhji, hopeassa hohti. Jopa metsäkin pyhäwaatteisiin puettiin: haawat haljakkoihin, lepät lempihameisiin, hongat hopeawöihin, koiwut kultakukkasiin, kuiwiin kantoihinkin ripustettiin kultakalkkaroita. Koko metsään lewisi samassa makein siman haju. Tapion wäki näytti itsensä tällä lailla ensin, istuen komeimmasja linnassaan, joka oli kivistä, kultaisilla owilla warustettu ja kuusi kultaista ikkunaa joka kulmanteella. Sitten he riensiwät auktaisemaan aittansa ja laskiwat wiljan ulos metsämiehen saaliiksi.

Eikä pyhäthnyt Metsolan mieluisain haltijain apu siihenkään että he päästiwät karjansa ulos ampujan pyhdeittäwäksi. He myös

auttoivat häntä sitä saavuttaisja. Nhyrikki weisti pilkut puihin, rakensä rastit waarojen kuffuloille, niin että metsämies osasi juuri sille paikalle, misjä saalista runsaimmalta löytyi. Tuulikki, Tapon tytär, ajoi wiljan ulos piiloista aukeille ahoille. Kun wilja oli laiska juoksusjansa, hän joudutti sitä koinwuisella witsallaan. Panipa hän myös kämmenensä kummin puolin aidaksi, ettei elävät uralta poikkeisi. Jospa he kuitenkin läksiwät syrjään, Tuulikki kaappasi ne korwista tai sarwista kiinni ja talutti takaisin. Haot kaikki syjäsi hän pois tieltä, katkaisi vastaan sattumat puut ja kaatoi aidat, ettei mikään olisi kullulle esteenä. Riin-ikään hän laittoi fillat ja portaat wesiin, soitten yli, wieläpä weteli kosken kuohuistakin läpi. Tällä tawoin toi hän wiljan aiwan pyhtäjän saapuville. Toisin ferroin taas, kun metsän elävät kowin arkoja olivat, Tellerwo, Tapon toinen tytär, hynnä Mielikki, metsän emäntä, itsekin tuliwat kytlemään sen kiinni, ettei pääjisi metsämiehen lieltä paknemaan.

Kesä-ajoin nähtiin saloisja paitsi Tapiolan karjoja myös ihmisten kesyt karjat. Nawetoisja olivat ne, niinkuin jo tiedämme, yksistään Ulkon suojan alla. Ulkonakin hän ilman impien ja lähdeneitojen avulla piti huolta heistä. Mutta enimmäten oli tämä hoito kuitenkin metsän warjinaisten haltijain, Tapon wäen, toimeina. Mielikki, laweakämmen karjan eukko, laittoi pisimmät piikansa, parahat palkkalaijensa, Hongattaren ja Katajattaren hynnä myös tyttärensä Tellerwon sekä Tuomettaren karjalle paimeniksi. Tellerwo suki lehmät sileiksi, ja saattoi ne illalla takaisin taloon, maitolampi lautajilla. Nhyrikki latoi petäjät latwoinensa, pisti pitkät kuuset portailksi weteliin paikkoihin, ettei karja niihin uppoutuisi. Jospa ei karja itsestään kotihin mennyt, Bihlajatar ja Katajatar katkoivat koinwuwitjat ja ajoivat sen odotteleman emännän luokse. Itse Tapio ukko, sillä aikaa kun lehmät saloa samoeliwat, pani koirillensa (karhuille ja susille) sieramiin sienet, ettei heille tuntuisi karjan haisu. Samaten sitoi hän heiltä filmät umpeen, kääri korwat, etteiwät mitään näkisi eikä kuulisi, mistä paha himo woi nousta. Jospa he kuitenkin olivat karjasta tiedon saaneet, hän wei ne kolkonaan pois, kätki koloihin, kytki kiinni hopeisilla hihnoillaan ja sitoi kuonot waskijilla tai rautaisilla turpasuitsilla.

Näin kertovat vanhat runot Tapion väestä. Toiset tarut ja pakanuuden ajasta vielä säilyneet taikatemput mainitsivat sitä vastaan karjan ja myös peltojen haltijaksi Kekrin eli Köhrin. Oliko tämä Kekri sama kuin Tapio, vai lieneekö se, niinkuin luultavammalle näyttää, itse taimaan Ukon liikanimiä, sitä ei nykyänsä vielä voi varmaan päättää.

7. Maan-eman haltijat.

Maasta eivät esivanhempamme pakanuuden aikakaudella paljo apua toivoneet. Wähäiselle maanviljelijäkselleen menestystä ruokosiesjansa kääntyivät he tavallisesti Ukon puoleen, jonka wallassa oli säiden sääteleminen. Urvelivatpa he kuitenkin maallakin olowan erinäinen haltija, jonka toimenä oli edistää kaswawaisuutta. Tätä olentoa kutsuttiin nimillä Maan emäntä ja Mannun eukko. Hänen luultiin asuwan manteren alla. Hän pani turpeen tunkemaan, maan wääntämään, nosti wiljan korret tuhansin nenin, hajotti warret sadoiksi haaroiksi. Myöskin kutsuttiin häntä awuksi noitain laittamia tauteja poistettaessa. Muutamain taruin mukaan oli tämä maan-emäntä ilman Ukon puolijona. Se olisiikin aivan luonnollista, koska heillä oli yhteinen huoli maan wiljauudesta. Runot eivät kuitenkaan siitä wirka mitään.

Noitia vastaan myös pellon perisäntäkin kutsuttiin. Ehkä hän oli se sama Pellerwoinen, joka Wäinämöistä autti puita istuttaessa. Pellon Pekan nimellä oli hän toisten taruin mukaan ohran hoitajana sekä oluenpanon auttajana. Humalalla muuten oli oma haltijansa, nimeltä Kemunen. Paitti näitä tietää piispa Agricola vielä mainita Egrestä herneitten, papujen, kaalien, nauristen, pellawien sekä liinojen haltijana, ja Köndöstä kasvien hoitajana. Edellinen näistä taitaa olla sama kuin Kekri, poisheitetyllä k:lla, niinkuin suomen sanoissa toijinaan tapahtuu; jälkimäisestä ei ole mitään muuta tietoa.

Riwi-kuntaa hallitsi Rimmo, Kammon poika. Häntä ruokeltiin wääntämään reijät kosken kallioihin, ettei wene niihin puuttuisi kiini.

8. Tuonela eli manala.

Muinais-Suomalaisten alkuperäinen käsitys kuolemasta oli semmoinen, että vainajat kulin kalmasaan (haudaspaan) makasi unen horroksissa. Siitä unesta saattoi kuitenkin herättää häntä sillä, että hänen hautansa päälle astui. Silloin hän vastasi puheisiin ja antoi neuvoja.

Möhöhempinä aikoina muuttui Suomalaisten ajatus tästä asiasta, luultavasti naapurikansain vaikutuksesta. pakanuuden viimeisinä aikoina oli heidän uskonsa semmoinen, että kuolleilla paikalla oli yhteinen asuntopaikka, nimeltä Tuonela eli Manala. Tämä paikka kuwattiin olewan maan alla, pitkän matkan päässä, yhdeksän ja puolen meren takana. Tuonelan alustan rajana oli Tuonen joki, jonka mustat vedet wyhryivät wihaisena, kauheana koskena, palawina pyörteinä. Tuonelan joki sanottiin myös manalan aluswedeksi, ja näkyy ympäröineen Tuonen wallan kaikin puolin, joka sentähden usein nimitettiin Manalan saareksi. Tuonen jokea ei mainittu koskaan ilman pelotta, niin hirvumainen oli sen luonne. Lujin, pyhin kaikista waloista oli se, joka sen pyörteen kautta oli wannottu.

Oli joen saatteli lyhykäinen Tuonen tyttö, matala Manalan neiti, kaswoiltansa musta, sydämmeltään ilkeä niinkuin kaikki muukin Tuonelan wäki. Itse Manan asunto oli niinkuin maanpäällisetkin talot. Siellä oli metsät ja kankaat, pellot sekä niityt; mutta kaikella Tuonen omaisuudella oli kamala, hirvittävä luonne. Sen saloissa samoelawat karhut ja sudet oli julmemmat maanpäällisiä. Tuonen joessa uiwat hauwit, summattoman suuret ja sangen waaralliset pyhtää. Se wasta aika uros oli, joka jonne näitä otuksia sai saaliikseen. Manan pellon oraista oli käärme, myös Tuonen toukaksi sanottu, saanut häijyt hampaansa; ifenet oli sille pantu itse Kalman immen ifenistä. Olut, jota Tuonen tuwisia tarjottiin wieraalle, oli täynnä häijyjä eläviä; sammakot kuti sijässä, madot laidoilla mateli.

Kalman kartanon isäntänä oli Tuonen ukko kolmiformi, toisin Manaksi eli Manalaiseksi nimitetty. Emäntänsä Tuonetar eli Manatar, wanha koukkuseuka akka, yhä kehrueli rauta-

rihmoja, wastilanvoja. Niistä Tuonen ukko tatoi rautawerkot, waskinuotat, joita sitten Tuonen poika, koukkuformi, rautanäppi, lakkaamatta weteli poikki ja pitkin Tuonelan jokea. Sillä keinoin he estiwät wainajia karfaamasta heidän wallastaan. Sentähden olikin, niinkuin sananparssi kuului, paljo Tuonelaan mennehiä, mutta wähä palannehia. Vuonteeltaan oli Tuonen poika julma, werenhimoinen. Huwikseen ja aiwan tarpeettomasti silpoi hän esim. kuoliaksi ammutun ja Tuonen jokeen pudonneen Lemminkäisen palasiksi. Lemminkäisen äiti harawoi kuitenkin poikansa jäsenet jälleen kokoon ja saattoi hänet takaisin henkiin. Siitä näkyy että Tuonelasta paalamista ei kuitenkaan pidetty mahdottomana.

Ei Tuoni käynyt itse tappamassa; hän waan wartioitsi ja hallitsi kuolleita. Surmansa saivat ihmiset weden, tulen, raudan sekä tautien kautta. Jälkimäiset oliwat kuitenkin Tuonen likeistä jukua. Lowiatar, wanha waimo, pahin Tuonen tyttäristä, ilkein Manattarista, jolla oli musta muoto, sokeat silmät sekä inhoittawa iho, se se oli tautien emä. Pohjolan perillä, wesattomalla aholla oli hän synnyttänyt yhdeksän häijyhimpää sikiötä. Nimiksi oli hän lapsilleen pannut: pistos, ähky, luuwalo, riisi, rupi, syöjä, paise ja rutto. Yhdeksänneksi pojaksi syntyi hänestä vielä welho eli noita, joka kateellisessa mielesfään aina mieltii wahinkoa muille ihmisille. Näillä Lowiattaren lapsilla luultawasti oli joku ihmisentapainen näkö. Toiset taudit taas arwettiin eläwäin näköisiksi, esim. koi, joka formia syö; lääwämato eli nawettatoukka, joka lampaitten willaa karisti; wilutauti, jota ainakin Wirolaiset pitiwät harmaana hewosena, millä sairas ratsastaa hötkyttelee j. n. e.

Kaikkien tautien synnystä ei ole se warmaa tieto mikä yllämainitusta yhdeksästä; mutta kaikkityhni oliwat kuitenkin toisen Tuonen tyttären Kiwuttaren, Kiputyhön eli Wammattaren hallittawana. Tämä piti heidät kiinni Kipuwuoressa eli Kipumäessä, ja masenteli heidän liikaa wallattomuuttaan sillä että heitä kipukiwellä jauhaeli. Kipukiwi ja siis luultawasti koko Kipuwuori seisoi kolmen joen jakaimessa (ehkä Tuonen wirrasa?). Kun taudit ja kiwut ihmisiä waiwasivat, rukoeltiin Kiwutarta awuksi. Hänen piti korjata kiwut waski wakkaseensa, wiedä ne Ki-

puvuoren kuffulalle, masentaa niitä pienessä padassa keittämällä ja viimein pienestä reijästä tunkea vuoreen wankuteen. Woimallilla luvuilla saattoi siis taiwuttaa Tuonenkin nurjia haltijoita awullisiksi. Samoinpa tuli Tuonen poikakin kutsuttaessa wuotawaa werta tukkimaan ja suonja sitomaan. Dikeastaan kuului tämä toimi kuitenkin erinäiselle haltijalle, nimeltä Suonetar, joka ei näh osleen Manan sukua. Hän kehreäli suonja waskifella wärttinällä ja solmiskeli kattenneita päitä jälleen yhteen.

Kuolleet ihmiset näkywät Manalassa olleen palvelijoina ja käskyläisinä. Jokainen jatkoi siellä elämäänsä saman-ikäisenä ja saman puolisenä kuin maan päällä. Niin myös jokaisella oli entiset aseensa. Nuoret miehet nähtiin Manalassa miekkoineen, keskikäiset keihäineen, wanhat sauwoinensa. Maan päällä pahuutta harjoittaneet saivat Tuonelta sen rangaistuksen, että heille panttiin wuoteet kuumista paasista ja kyiset peitteet päälle.

Kuolleiden henkiä pelättiin ja kunnioitettiin suuresti; sillä heidän luultiin muuten woiman paljo wahinkoa tehdä. Toiselta puolen oli heistä myös paljo apua, kun heitä osasi miellyttää; sillä he oliwat sangan woimalliset. Tästä syystä uhrattiin heille kaikellaisissa tiloissa, jopa wietettiin erinäistä juhlaakin heille kunniaksi. Wainajien henkiä mainittiin useammilla nimillä, milloin Manalaisiksi, milloin Manningäisiksi, Keijusiksi tai Peikoiksi.

Yhtä näiden kanssa, warsinkin jos Wirolaisten taruista saa päättää, oliwat Maahiset, pientä, maan sijässä asuwaa haltijawäkeä. Heidän kotinsa oli puiden, kiviien ja wälistä kynnysten alla. He oliwat erin-omaisen kerkeät suuttumaan; jos heitä jollakin tawalla häiritji tai pahoitti, he kohta lähettiwät kaikellaisia tauteja, warsinkin maahisiksi nimitettyä syhelmää. Sentähden piti heille kaikellaisissa tiloissa uhrata että he suofiollisina pyyhisiwät. Wirolaiset arweliwat heitä kodinhaltijoiksi, joiden nojassa peltojen sekä karjan menestys hynä muun talon onni oli. Heidän luultiin näyttävän itseään käärmeitten muodossa, josta syystä pieniä tämmöisiä elämiä taloissa syötettiin.

Wirolaiset ja Riiviläiset polttiwat kuolleitansa. Saman näkywät Muinais-Suomalaisetkin tehneen, niistä haudoista päättäen.

joita on awattu. Kummallisesti kyllä puhuvat sekä meidän että Wiron runot kuitenkin kuolleista aina sillä tawalla, kuin jos heidät olisi polttamatta haudattu. Wirossa ja Liwinmaalla oli tapana wiettää peijaiset suurella juhlallisuuudella, syömällä, juomisella sekä myös walitushuudoilla. Runuksen Karjalaisilla on nytkin vielä tapana laulaa kuolleitten ruumiille pitkät itkuwirret, ennen kuin ne hautaan wiedään.

9. Hiisi ja Lempo.

Ilkeitä, niinkuin Tuonen wäki, jonka kanssa ne owattin runoisja yhä sekoitettuna, oliwat Hiisi kansoinensa. Häijyn luontensa wuoksi Hiisi monasti nimitettiin Baholaiseksi; kolmas nimi vielä oli hänellä Lempo. Hiidellä oli emäntä, oli myös poika ja tytär. Muutenkin wjellä kuului hänen taloonsa paljo kansaa, tawallisesti mainitut nimellä Hiidet, Hiiden wäki, Wuoren wäki. Wuoren ukoksi sanottin joskus Hiisi itjekin.

Wiimeinmainitun nimen oliwat he siitä saaneet, kun heidän asuntonsa Hiitola arweltiin seisowan jylhimmässä wuoren kolossa, synkimmässä hirjkorwessa, kaukaisella kankaalla. Nähdäänpä vieläkin tämmöisissä paikoissa Hiiden linnat sekä Hiiden tiukaat. Hiiden omana olewat eläwät, samoin kuin Tuonenkin, oliwat hywin tuliset luonteeltansa ja waikeat, waaralliset pyhää.

Hiiden paras huwitus ja warjainen toimi oli turmion aikaan saaminen. Hän oli niinkuin jo kerrottiin, synnyttänyt käärmeen Syöjättären, toisen pahan hengen, syljestä. Samoin lähetti hän lintunsa, herhiläisen eli ampiaisen, Ilmarisen pojalle, kun tämä, ruosteesta rautaa synnyttellessään, pyysi mehiläistä mettä tuomaan. Herhiläinen sen sijaan toi käärmeen kähjyä, Hiiden hirmuja, josta syystä rauta niin usein tekeekin turmiota.

Liian pelätty oli Hiiden häijyys, että häneen usein olisi käännytty rukouksilla. Silloin warjinkin pyhdyttiin häneltä apua, kun tahdottiin wiholliselle oikein tuntuwaa wahinkoa saattaa, tehdä hänet kuuroksi, sokeaksi, wapisewaksi tai muuten waiwaiseksi. Miinikään kutsuttiin häntä warkaita rankaisemaan. Raikki hänen luonsa tehdyt aseet pidettiin erinomaisen tehollisina pahaa tekemään, josta syystä niitä usein pyhdyttiin itselleen. Oikein wahwa ja te-

rävä miekka arveltiin olewan Hiidesjä hiottu. Oikein tarkassa ja kuolettamaisessa joutsessa piti jänne olla Hiiden hirven suonista.

Waikka Hiisi näin hirweänä ja ilkeänä oli, arveltiin kuitenkin hänenkin woivan joskus tehdä hyvää. Ylimalkaan ei ollut Muinais-Suomalaisten arvelua myöten mikään olento yksistään paha tai yksistään hyvä. Me olemme nähneet että itse Ukkofin toisinaan antautui kostonhimon välitappaleeksi ja nosti myrskyjä rukoilijan vihollisia vastaan. Me olemme myös nähneet kuinka Tuonen nurja väki tauteja sekä synnytteli että jälleen paranteli. Samoin rukoeltiin Hiideltäkin hänen hermostansa tai hiihtoneujanja kiivoille kyhdyksi. Taikka uhattiin lainata Hiiden pata ja siinä keittää werta, jos ei se lakkaisi haavasta wuotamasta.

Koko Hiisi muuten ei ollutkaan alkuperäisesti suomalainen haltija. Sen nimi on wäännetty lappalaisesta sanasta Seida, joka tarkoitti tämän kansan kodinhaltijaita. Nämät olivat oikeastaan samat kuin Saiwot eli wainajien henget, jotka myös suomalaisten taruin mukaan olivat sängen woimalliset pahaa sekä hyvää tekemään. Toisen pahan hengen nimityksen esiwanhempamme taas lainasivat slawilais-litwalaisilta kansoilta. Biru eli Berkele oli näiden ukkos-jumala Perun eli Perkunas.

10. Sukkamieli.

Muinais-Suomalaisilla oli myös rakkauden haltija, nimeltä Sukkamieli eli Lempi. Hänestä ei ole kuitenkaan paljo tietoja. Se oli „mielten kääntäjä”, joka osasi taituttaa wastahakoiset sydämet rakkauteen. Toiselta puolen se myös oli sama haltija, joka nosti epäluuloa ja eripuraisuutta amiopuolisoin välillä, niin että toinen tai toinen heistä alkoi mustin sulin käydä.

Neitoset warjinkin rukoilivat Sukkamielen apua. Jos ei nuoret miehet heidän mielestään olleet kyllin nopsaat kosimaan, he ottivat taikakeinot turwaksensa. He menivät salaa yöllä pyhälle lähteelle ja pesivät siinä kaswonsa; siitä tulivat silmät sirkkeiksi, posket punaisiksi. Vielä parempi oli koko ruumis pyhällä wedellä kylwettää. Sitä warten ammennettiin wesi lähteestä kullatulla weskikauhalla, ja kaadettiin kuumennetuille kiwille. Tästä syntyi „lemmen löhly”; wasta piti olla korkean koiwun lehdistä tehty. Näin

tehtäessä luettiin Lemmen nosto-sanat. Yhdessä tämmöisesä luvussa rukoillaan Sulkamieltä näillä sanoilla: „meilläs tuon mieli haudo, haudo mieli mielettömän, armahani armottoman!” Ja Sulkamieli, jos luvut ja uhrin (lähteesen vuoslut hopeasipaleet) olivat hänelle mieleen, teki neidon muodon ja warren wiehättävän näköiseksi. Kaikkein nuorten miesten sydämet, taikka jos tyttö yhteen tytyi, mielitietyn sydän syytti kohta ilmileimuhun palamaan, eikä kihlat enää wiipyneet kauan.

11. Juhlat.

Wuotensa näkyvät esivanhempamme aloittaneen aikaisemmin kuin me tätä nykyä. Kun elo kaikki oli korjattu, karjat katoksen alle saatu ja teurastukset talveksi tehty, silloin heillä vuosi oli loppunut, toinen alkamassa. Silloin wietettiin Wuoden-alkajaiset, luultawasti Marraskuussa. Tämä juhla oli omistettu Ukolle hlijumalalle hnnä myös wainajain hengille, jotka, niinkuin olemme nähneet, taitsivat olla kodin warjelijoita. Sentähden sanottiin tämä juhla myös Henkien päiwiksi. Wuoden alka jais-ajalla oli näet hengillä lupa käydä maan päällä entisiä elomajojansa katsomassa. Tärkeä oli silloin pitää heitä hywällä mielellä ja tawuttua suosioon, sillä siitä riippui tulewan vuoden onni. Heitä warten lämmitettiin sauna, wastat ja löyly warustettiin walmiiksi niinkuin kylpijöille ainakin. Saunan lattialle vielä asetettiin pöytä, kulkuroillaan kaikesta herkun ruo'asta sekä juomasta. Talon-isäntä itse käwi näkymättömiä wieraita vastaanottamassa pihalla, ja saattoi heidät saunaan. Wuorokauden kuluttua meni hän uudestaan saunaan, josta saatteli heitä ulos, kulkien hatuttomin päin edellä ja yhä wälistä kaataen olutta jäljilleen. Nyt tuli muukin talonwäki sinne katsomaan; jos heidän mielestään ruoka oli wähennyt ja wesi-astioisja nähtiin wastoista lähteneitä rikkoja, pidettiin se hywänä merkkinä. Wainajat olivat muka käyttäneet wieraspidon hywäseen, ja toiwö oli että palkinnoiksi soisimat onnea taloon. Jos sitä vastaan weteen oli pudonnut päreen palasia tai hiiliä, silloin se ennusti katowuotta.

Ruolleet myös erin-omaisesti rakastiwat hiljaisuutta, joutähden heidän juhlaansa wietettäisjä piti wälttää kaikkea jyskää-

mistä. Natto-iltana peitettiin jo lattia pehkuilla, ettei kuuluisi jalkojen kopinaa, eikä mikään putoava römähtäisi. Niin-ikään käärittiin rievut oviin, kynnysiin sekä saranoihin. Ihmiset myös olivat kaikesta kolistawasta puuhasta erillä. Hiljaisuuden rikkomista rankaisi Ukko seuraavana kesänä turmiollisilla ukkos-ilmoilla. Wirolaisset viettivät tätä juhlaa yhdeksän päivää perätysten. Luultawasti on kuolleitten juhlasta Marraskuu (marras=riutunut, kuollut), Wirolaisilla Koolja=kuu saanut nimensä.

Viimeinmainitulla kansalla owat useimmat tässä mainitut tempuat vielä tawalliset, waan siirtyneet joulun. Meilläkin nähdään vielä jouluna pehkut lattialla; waan muut menot, missä vielä owat säilyneet, waarin-otetaan Pyhäin-miesten päivänä. Tätä nimitetään myös tawallisesti Kekriksi eli Köyriksi, joka, niinkuin ennen mainittiin, luultawasti on Ukon liikanimi peltoin sekä karjan hoitajana. Köyriin juhlamenoista woimme vielä lisätä muutamia edelliseen; sillä luultawasti olivat molemmat alkunsa yhtä juhlaa. Kekrin kunniaksi piti wahwasti juotaman. D^olutta juhlatki tehtäessä ei saanut kukaan maistaa saunassa imeltyviä maltaita. Sen kieltoa rikkoi, sen kaula rangaistukseksi turposi. Illalla söi talonväki naapurein kanssa talkkunaa maito-lämmityksen kanssa. Syönti oli toimitettava nawetassa ja talkkuna niin puhtaaksi syötävä, ettei mitään jäljelle jäänyt. Lopuksi jokaisen wieraan suutakin katsottiin, eikö hän posken sopesa wienyt jotakin kansaan; sillä se olis wienyt talon onnen. Jos ei jaksettu ruoaa aiwan loppuun syödä, säästettiin tähteet huomeiseksi ja syötiin silloin. Köyri-oluella kastettiin siipi, jolla woideltiin lehmäin selkiä, ettei talwen kulussa taudit pystyisi heihin.

Toinen pää-juhla esivanhemmillamme oli Wakkue eli Ukon wakat touvon kylwön aikana. Silloin piti taiwaan hallitsijalta rukoilla sopiwaa säätä alkawaksi kesäksi. Talon paras lammas tapettiin uhriksi. Sen keitettyä lihaa hynnä myös antimia kaikista muistakin talon tawaroista pantiin tuohesta tehtyyn wakkuaan. Tämä wakka sitten kannettiin uhria warten pyhitetylle wuorelle. Sinne jäiwät ruo'at hynnä myös lisäksi tuotu olut yötä olemaan. Mitä aamusella oli uhrista jäljellä, sen söiwät uhraajat itse. Samoin joiwat oluenkin, kaadettuaan tilkan Ukolle, ettei kesä tulisi

lomin poutainen ja sateeton. Piispa Agricola kertoo että tässä juhlassa tytöt sekä alat juopuivat. Samalla tavalla Wironkin naisten tiedetään kewätjuhlanan juoneen wahwasti; niillä näet, jotka sinä päivänä juomisesta punastuivat, piti koko wuosi pshymän punaiset posket.

Luultawasti yhtä Wakkueen kanssa taikka pikemmin sen jatkoa oli Helaa juhlat, joita ennen aikaan, warsinkin Hämeessä ja Turun seuduilla, yleisesti wietettiin. Täydellisimmin ja myöhimmin se oli säilynyt Ritwalan kylässä Sääksmäen pitäjää. Siellä sitä sanottiin Helkajuhlaksi. Sekin oli naisten ja erittäin neitosten juhla. Illalla Helatuorstaina kokoontuivat kylän naiset keskelle kylää, asettuivat riveihin, neljä kuhunkin, ja läksiwät runoja laulellen astumaan Helkawuorelle. Siellä oliwat pojat sillä wälin sytyttäneet suuren kokon, jonka ympärillä nyt vielä laulettiin sekä tansittiin. Myös oltiin hiippasilla, leskijillä hynnä muilla senkaltaisilla kisoilla. Zuhlaa jatkettiin vielä kaikkina seuraawinakin sunnuntaina hamaan Zuhannukseen tai Pietarin päivään asti. Runakin juhlapäiwänä laulettiin eri osa näitä pitoja warten tehtyjä runoja, järjestäen niin että viimeiset palat sattuiwat viimeiseen juhlaan. Kofko-walkeasta on vielä se tieto, että se piti sytytettämän kaksi kuuwa puuta yhteen hieromalla. Tämöinen Ritkawalkea pidettiin näet pyhänä. — Pihkowan Wirolaisilla on myös vielä samallaiset pyhät samoilla ajoilla, ja arwelewat he woin siitä tulewan keltaiseksi kuin tuli sekä waidon niin puhtaaksi kuin taiwaan tähdet. Samaten tanssiwat neidot hynnä hedelmättömät waimot tulen ympärillä toiwoen edelliset sillä saawanja naimonnea, jälkimäiset lapsia.

Kolmas suuri pyhä, jos nimittäin Helaa oli yhtä Wakkueen kanssa, wietettiin syksyn alussa kiitosiseksi hywästä vuoden tulosta. Sen nimi oli Sänkiäiset eli Willawuonan juhla. Wiettoaika ei ollut yksi kaikin paikoin. Toiset pitiwät jo Olin päivän pyhänä. Silloin ei saanut kukaan niittää heiniä, muuten sudet ja karhut tekivät karjalle wahinkoa. Uhriksi oli jo kewäällä walittu karitsa; sitä ei koko kesään keritty, joten se tuli paksuwillaiseksi. Siitä sen nimi Willawuona. Myös oli se syötetty oikein lihawaksi. Zuhlapäiwänä se tapettiin ja keitettiin. Muutakin ruokaa

hynä olutta varustettiin lisäksi. Niitä sijaan tuotaisja pirstoitettiin lepän tai kuusen oksilla wettä kynnykselle, ja niin myös lattialle pöytään saakka. Sitten kaafi emäntä wähäisen joka lajia pöydän takana olewaan tuwan nurkkaan hynä siihen kuoppaan pihalla, misjä aattokoivu Suhannuksena oli seisunut. Sen perästä wasta saatiin käydä ruokaan käsiksi.

Meidän aikoihimme asti on paitfi näitä pääjuhlia wielä paikoittain säilynyt useampia wiettopäiwii, jaina kaikellaisia taikatemppuja tehdään. Mutta koska ne owat erinäisille katolisille pyhille omistetut, niin lienevät luultawasti wasta myöhemmin alkunsa saaneet. Epäilemättä pakanuuden aikuinen sitä wastoin oli Tuorstai-illan pyhittäminen „kalliina iltana”. Se tehtiin Taaran eli Thorin kunniaksi. Sinä iltana ei saatu kaikkia töitä toimitella; erittäinkin oli pellawiin ja willoihin koskeminen peräti kielletty. Ken sitä wastaan rikkoii, siltä nawettatoukka karisti pois lammasten wissan. Tämä tapa oli sekä Suomesja että Wirosja yhteinen. Väikimäisestä maasta on myös se tieto, että sairaat Tuorstaijin wiettiin saunaan parannettawiksi. Tawallinen kylpyaika terweillä sitä wastaan oli Lauwantaina. Taara eli Ukko muka soi paremmin terweyttä omana juhlapäiwänään.

12. Uhrit ja pyhät paikat.

Juhlia katsellessja olemme jo tulleet nähneeksi useampia uhrinlajeja. Ukolle annettiin maistiaiset kaikellaisista talon waroista. Eläwistä olemme nähneet warsiinkin lampaita uhrattawan hänelle. Wirolaisilla oli wuohi erittäin pyhitetty Taaralle. Mutta teuras-tiwat he myös härkiä, kufkoja sekä koiria. Wenäläisten aikafirjain mukaan oli niin-ikään Käijjalmen ja Inkerin läänien Karjalaisillakin wielä 16lla wuosijadalla tapana uhrata härkiä hynä muita eläwii ja lintuja. Kufkoja Suomalaiset erittäin uhrasiwat Tapiolle. Samalle haltijalle myös hopiaakin joskus annettiin. Wiimeinmainittu uhrilaji, joko rahoina tai soljista wuoltuina sipaleina, oli myös tawallisiin weden haltijoille. Mutta kelpasipa näille myös waski, jopa nuppuneulatkin. Ken tämmöiset uhrit uskalsi ryöstää, sitä jumalat rankaisiwat halwauksella, sokendella tai edes filmätaudilla. Ankarina hätä-aikoina ei näitäkään uhreja pidetty riittäwä-

sinä. Silloin piti antaa vielä kalliimmat. Wirolaisista on se tieto että he pitkällisten ruttojen, katovuosien tai sotien lopettamiseksi uhrasivat omia lapsiansa. Niin myös kertoo wenäläinen aikakirja Karjalaisista että he lapsiansa tappoivat. Ei kuitenkaan ole nimenomaan sanottu että ne uhrattiin; kenties ne waan wiskattiin korpeen, niinkuin monella muullakin pakanallisella kansalla on ollut tapana hukuttaa liiat lapset. Sotawankeja uhrattiin warmain tietoin mukaan kumpaisellakin Suomenlahden puolella. Hämäläiset, niin muutama paawin kirje walittaa, repivät wangituista kristityistä sifukset ulos ja uhraawat ne jumalilleen. Toisia wankeja taas ajawat pyhäin puittensa ympäritse, siksi kun uupuwat kuolijaksi maahan.

Temppelirakennuksia ei ole milläkään suomensukuisella kansalla ollut. Pyhinä paikkoina oliwat korkeat wuoret, kirkaat lähteet, kowat kosket, lehdot eli metsistöt ja yksityiset puut. Monta on semmoista paikkaa Suomessa, joiden nimeen pantu Pyhä tai Ukon vielä muistuttaa muinaista pakanallista kunnioitusta. Nähteitä tiedetään useampia, mihin myöhempinäkin aikoina uhreja wiettiin. Semmoinen on esimerkiksi Eräpyhä Orihwedellä. Se löytyy kallioisella niemellä, jonka kuffulalla nähdään kivistä ladottu nelisoppi. Toinen on Laurinlähde Zanakkalassa. Joka kyläkunnalla näkyy olleen yhteinen pyhä lehto, missä suurina juhlina uhrit toimitettiin ja iloa hyötiin. Tämöisiä luultawasti oliwat esim. Kilkanketo ja Kaunisnummi liellä Turjunperän kylää Wymämällä. Sinne tuli vielä viime wuosifadan loppupuolella Wymämään ja Noujiaisten pitäjään nuoriso kokoon kispaleikkejä pitämään. Luultawasti oliwat nämät lehdot kaikki, niinkuin muutamista warmaan tiedämme, ympäröidyt tarhalla, ettei pedot pääsisi uhreja korjaamaan. Lehdoissa seisoiwat myös jumalain kawat. Tawallisesti oliwat ne puun kantoja, joiden huippu oli ihmisen pään muotoiseksi wiestetty. Toisinaan taas oliwat kiwiä, eriskummallisia muodoltansa. Näin oli laita Wirossa, missä kiwikuwat sanottiin nimellä kiwimal. Kristinuskon päästesä woitolle ne upotettiin wesiin tai kaimettiin maahan. Kalliilla walalla sitoutuwat niiden kätäjät piilopaikka salassa pitämään, ettei kawat joutuisi muukalaisien saastuttawiin käsiin. Kumpaakin lajia on

Suomesjakin ollut. Sodankylässä näki Castrén niitä vielä; puiset sanottiin Hurikkaisiksi. Sukulaisemme Ostjakit, joilla myös on puunkannot jumaloina, pukevat ne koreiksi kalleilla turkiksilla hunnä kultailla ja hopeilla kalffareilla. Sama tapa taiksi myös meidän esiwanhemmillä olla, jos siitä saa päättää, mitä Bjarmeista on kerrottu. Paitsi näitä yhteisiä uhripaikkoja oli myös joka talolla oma yksityinen pyhä puunsa, jonka juuressa, Wirolaisilla ainakin, seisoi kiivinen alttari. Siihen wiettiin maistiaiset kaikesta mitä talossa keitettiin. Pyhinä puina, jotka Wirossa nimitettiin Warjo= eli Hiidenpuiksi, Suomessa Karisikoiksi eli Pitämyspuiksi, olivat edellisessä maassa tawallisesti tammet tai lehmukset; meillä korkeat koiwut, kuuset tai pihlajat. Runoista näkyy kuitenkin että myös Suomalaiset, ennen kuin pohjosemmalle siirtyivät, pitivät tammea pyhänä puuna.

Rodin haltijoille tawallisesti kaadettiin uhrin tuwan nurkkiin tai vielä paremmin lattian alle; sillä mitä lähemmäksi rukousta haltijaa uhrattaessa tultiin, sitä helpommin hän kuuli rukoukset.

13. Tietäjät.

Tawallisesti oli kukiin perheen-isäntä pappina talossaan. Hän se oli, niinkuin olemme nähneet, joka kotona tehtävät uhrin toimitti. Mutta suuriin yhteisiin uhreihin tarwittiin erinäisesti jumalain palvelukseen harjauneen miehen apua ja johtoa. Sen sanovat wenäläiset aikakirjat selwillä sanoilla. Henrik Lätiläisenkin saksalaisessa aikakirjassa näemme kerran papin uhrankesä neuwojana. Nämät esiwanhempamme papit nimitettiin Tietäjiksi, Roidiksi ja Arpojiksi (myös intomiehiksi, myrrhsmiehiksi, loitsijoiksi). He olivat samassa myös lääkäreinä ja ennustajina.

Ei mihinkään sotaretkeen tai muuhun suurempaan yrittäykseen saatu ryhtyä ennen kuin oli jumalilta tiedusteltu kuinka se olisi onnistuwa. Siihenpä oli tietäjän neuwoa tarwis. Hän osasi asettaa ja niitä selittää. Wirolaisilla oli yksi arwan katsomisen meno semmoinen, että otettiin waari mille puolelle uhri-eläin teurastettaessa kaatui. Jos oikealle, se ennusti onnea; jos wäsemälle, turmiota. Suomessa ei tiedetä tämmöistä tempua tehdyksi. Meillä katsottiin arpaa sillä lailla, että solki pantiin seulan päälle

ja tätä hytlyteltiin. Siitä mihin ja kuinka arpa hyppi, päätettiin vastaus tehtyyn kysymykseen. Tätä samaa tempua Wirolaisetkin osasivat käyttää. Lappalaisilla oli seulan asemesta noita-rumpu, jonka pinta oli piirustettu täyteen kaikellaisia kuvia. Siinä oli päiwä, siinä kuu, siinä peurat, karhut, hunnä kaikki muukin, mikä Lappalaisen elämässä eteen sattua woipi. Sitä myöten, mihin kuviin arpa hyppiesfään seisahdui, noita teki ennustuksensa. Vuokasta oli Suomalaisillakin muinoin samallinen rumpu tavallinen, waikka myöhemmin, kristin-uskon tultua, seula pantiin tuon liian pakanallisen kapineen sijaan. Arwan heitosta saivatkin tietäjät nimen arpojat, jolla wenäläiset aikakirjat aina mainitsawat sekä Suomen että Wiron noitia.

Arwan katsominen ei kuitenkaan ollut ainoa keino, millä noita haki tietoa salaisista asioista. Mahtawia loihdurunoja lukien ja samassa tanssien sekä hyppien kiihdytti hän itsensä yhä suurempaan intoon. Silmänsä tuijottiwat tuimasti, koko katsanto wäänthyi kamalaksi, wahto walui suusta, ja viimein noita kaatui hermotonna maahan. Nyt hän oli haltijoissa eli haltijain luona. Ruumiin maatesa niinkuin kuolleena, henkensä muka samoksi kalana tai lintuna merien, manteretten yli ja tiedusteli tiedusteltawia. Useinpa käwi hän myös tällä tawoin Tuonelassta asti, jota juuri „haltijoissa olo” taitaa tarkoittaa. Tuonelan retket olivat waarallisimmat, mutta myös hyödyllisimmät; sillä parhaat tiedot aina sieltä saatiin. Wirolaiset seutähden kunnioittiwat nimellä Manatarakat ainoasti rohkeimmat, taitawimmat noitansa, joilla arweltiin olewan tarpeeksi kkyhä tämmöisiin retkiin.

Haltijoista palattuaan tietäjä ennusti tulewia asioita, kertoi mihin kadonneet karjat tai muut tawarat olivat joutuneet, nimitti warkaat ja wirkkoit tautien synny ja syht. Synny ja alun tietäminen näet oli esiwanhempiemme mielestä aiwan wälttämätön, jos tahtoi jotakin pahaa poistaa tai pakoittaa jotakin luonnon woimaa itselleen kuuliaiseksi. Tauteja parannettaessa tietäjä meni sairaan kanssa syhdän-höllä saunaan, warustettuna noitapussilla, misä hänellä oli kaikellaisia lääkkeitä ja eriskummallisia taikakaluja. Latiaan hän pisti nuolen, peloittaaksensa sillä muita noitia, jotka ehkä tahtoisiwat tulla parannusta estämään. Samaten pyhyki hän sei-

nät, laen sekä laivan vastalla, johon oli ottanut oksat nimettömästä lehdestä. Sitten, saatuaan saubon alkuperästä selvän, luki noita kiisto-sanat, manaten pahan takaisin syntymäpaikoilleen ja uhaten kowilla rangaistuksilla, jos ei lähtisi. Kospa ei sekään vielä auttanut, piti viimeiseksi keinoksi ottaa hätäsanat, pyhin, woimallisiin kaikista loihturnoista. „Liikkui linnat“, lauloi noita, „järwet järjisi, wuoretkin wapiisi, tullessa Jumalan tunnin, Herran hetken joutuesssa. Etkös sinä, liika, lähde, etkös, paha, pakene? Jos et liiku, et pakene, otan kokolta kourat, werenjuojalta wekarat; niillä, sun konna, kouristan, niillä, sun ilkeä, asetan, pään pärise-mättömäksi, hengen huokumattomaksi“. Raikki nämät loihturnsa luki tietäjä awopäin, tawallisesti polwillansa.

Noita, kun osasi kaikki sekä lumous- että myös rukous-runot, taito siis myös paremmin kuin tawalliset ihmiset tawuttua jumalat ja haltijat ihmisille awullisiksi. Sentähden pyhdyttiin häntä usein rukoukseen niitä tai näitä asioita muiden puolesta. Erittäinkin osasivat tietäjät laittaa tuulta merelle lähtijöille. He myöskentelivät heille tuulisolmut. Ensimmäisen solmun aukaistua tuli tawallinen purjetuuli; toinen solmu jo toi ankaran puhurin. Ja kolmannen solmun aukaiseminen teki että koko ilma hirmumyrskyksi riehahti, jotta merellä, maalla kaikki kaatui nurin niskoin.

Wenäläisten aikakirjain mukaan oli Karjalaisten sekä Watjalaisten arpojat aina kutsuttu pienille lapsille nimiä panemaan, jonka he „omalla tawallansa“ toimittivat. Niin-ikään saatettiin kuolleet kalmistoihin arpojan awulla ja johdolla. Ehkäpä nämät tawat kuitenkin olivat myöhempiä, kristittyihin menoja myöten muuttuja.

Noitawirkkaa toimittivat sekä miehet että naiset. Tawallisesti meni loihturnoin sekä temppuin taito perintöön ijästä poikaan, äitistä tyttäreen. Mutta otti tietäjä myös jollinkullakin jonkun muun oppilaaksensa. Noidaksi opettelija piti kaikkein ensiksi uudesta ristittämän. Se toimitettiin weskikwellä, kowan kosken keskellä. Pyörteen kwhina ja pauhu muka yksin woivat kiihdyttää oppilaan mielen tarpeelliseen intoon.

Taitawia noitia tietysti pidettiin esivanhemmillamme suuressa kunniasa. Wiisaus ja loihdun taito, näet, oli heistä urho-

uttakin kalliimpi. Muutamat mainiot tietäjät palveltiin kuoltuansa jumalina. Väinämöinen ja Ilmarinen esim. tulivat ilman jumaliksi; heidän luultiin iskevän salamoita. Väinämöistä kutsuttiin myös niinkuin Ukkoa tauteja parantamaan. Lemminkäinen tehtiin, nimellä Uhti, wesiäen haltijaksi. Louhikin, Pohjolan emäntä, sekoi-tettiin Tuonen tyttären kanssa ja luultiin pahain tautien emäksi.

Ainehisto.

	sivu.
I. Suomalaiſten aikaiſimmat olopaikat	3.
II. Karjalaiſet Wienan weſillä	5.
1. Oſherin retki Wienan ſuulle	5.
2. Dorer Hundin ja Karlen retki Wienan ſuulle	6.
3. Bjarnein elatuskeinot ja tawat	9.
4. Mitä ſuomalaista kansaa oliwat Bjarmit?	10.
5. Bjarnein häwiö	11.
III. Suomalaiſten ſiirtyminen nykaiſille aſuinſijoilleen	14.
IV. Suomalaiſten elauto ja tawat pakanuuden aikoina	17.
1. Mieſten tytöt ja toimet	17.
2. Sota	20.
3. Waimoin elämä ja toimet	23.
4. Hallitus ja lait	26.
5. Huwitukset	29.
V. Muinais-Suomalaiſten uſkonto	32.
1. Uſkonnon yleinen luonne	32.
2. Ukko, ilman jumala	33.
3. Maailman luominen	36.
4. Taitwaan haltijat	38.
5. Weden jumalat ja haltijat	42.
6. Metsän jumalat ja haltijat	45.
7. Maa-emän haltijat	49.
8. Tuonela eli Manala	50.
9. Hiisi ja Lempo	53.
10. Sukkamieli	54.
11. Sitlat	55.
12. Uhtit ja pyhät paikat	58.
13. Tiekijät	60.

Viipurin Kaupungin Koulukirjasto.

Kirja:

Kirjan luokka N:o

Luokille

Lainausohjeet:

Koulukirjastoista lainataan kirjoja kansakoulujen opettajille ja oppilaille.

Käsikirjastoihin erotettuja kirjoja ei lainata kotiin vietäväksi.

Kirjoja käsiteltäessä on noudatettava siisteyttä ja huolellisuutta. Kirjoihin ei saa mitään kirjoitella, ei merkkejä tehdä eikä lehtien kulmia kääntää.

Jos joku hävittää tai turmelee kirjaston kirjan, hankkikoon tilalle uuden kappaleen samaa kirjaa tai, jollei se ole mahdollista, korvatkoon muuten kirjastolle aiheuttamansa vahingon.

Laina-aika

Opettajille 4, oppilaille 2 viikkoa.

- 10.
11. Su
12. Uhr
13. Tiet

1948M
94